

Beteckning: Rel C vt 2004:3

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Längtan efter helhet
Svenska kyrkan mellan arv och förnyelse
En analys av tanke och handling inom Svenska kyrkan
i några av dess möten med nutida sökande efter helhet

Birgitta Bane
Juni 2004

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Lena Roos

Abstract C-uppsats Religionsvetenskap

”Längtan efter Helhet – Svenska Kyrkan mellan arv och förnyelse”

Birgitta Bane

”Desire for Wholeness – the Swedish Church in-between patrimony and innovation”

An issue of central interest today is the aspiration for wholeness, on the one hand referring to the concept of “healing” (*swed: helande*), on the other hand to being “whole” (*swed: hel*); body, mind, soul, spirit and relations. The need and desire to offer a more holistic experience is becoming prominent also within the Swedish Church. This paper addressed some events within the Swedish Church that cater to experiences of wholeness, with the aim of exploring how this is done in practise and how it’s rooted in Christian thought. Events were experienced by participant observation as far as possible and theoretical/theological issues addressed in interviews with initiators, as well as extracted from some current literature. The material was analysed from a hermeneutically inspired stance, addressing different possibilities of interpretation. The study found that the material could be roughly divided into two groups; one turning back toward patrimony and lost traditions for renewed nourishment and enhanced experience, the other turning toward foreign or newer religious/spiritual traditions and movements, applying new practices and concepts. It was noted that current theological discussion of innovation was lagging far behind what was actually being performed in various parishes. Theological debate also seemed to neglect the concept of “healing”, while this aspect came across as being of major importance in most observed events. Theory and practise seemed to live in separate realities. Although lacking in clarity, in common grounds and common values, the Swedish Church was seen to offer a broad and interesting range of holistic experiences, with or without Christian connections.

Innehållsförteckning

DEL I	4
1. INLEDNING.....	4
2. BAKGRUND.....	4
<i>a). Andligt dagsläge.....</i>	<i>4</i>
<i>b). En längtan efter helhet.....</i>	<i>5</i>
<i>c). Historisk tillbakablick .....</i>	<i>6</i>
3. SYFTE/FRÅGESTÄLLNING	6
4. BEGREPPSBESTÄMNING	7
5. METOD OCH MATERIAL	7
6. DISPOSITION	9
DEL II.....	10
1. AKTUELL TEOLOGISK DEBATT: HUR MAN I SVENSKA KYRKAN TÄNKER SIG BEMÖTA DET NUTIDA SÖKANDET.	10
<i>a). Att gräva där man står, att ösa ur den egna källan .....</i>	<i>10</i>
<i>b). Att skapa något nytt.....</i>	<i>11</i>
2. HUR MAN I SVENSKA KYRKAN BEMÖTER DET NUTIDA SÖKANDET: NÅGRA HOLISTISKT INRIKTADE VERKSAMHETER I STOCKHOLMS INNERSTAD, FEB – MARS 2004 13	
<i>a). Tolvstegsandlighet och Sinnesrogudstjänst .....</i>	<i>13</i>
<i>b). Qigongmässa.....</i>	<i>14</i>
<i>c). Ökenmässa.....</i>	<i>16</i>
<i>d). Sofiamässa.....</i>	<i>19</i>
<i>e). Kristen djupmeditation.....</i>	<i>21</i>
<i>f). När det känns som allt har brutit .....</i>	<i>22</i>
DEL III	24
1. ANALYS	24
<i>a). Lars-Åke och Tolvstegsandligheten .....</i>	<i>24</i>
<i>b). Ewa och Qigongmässan.....</i>	<i>26</i>
<i>c). Ökenmässan.....</i>	<i>28</i>
<i>d). Maria och Sofiamässan.....</i>	<i>31</i>

<i>e). Kristen djupmeditation</i>	33
<i>f). När det känns som allt har brutit</i>	35
2. DISKUSSION	37
<i>a). Relationen mellan tanke och handling; teologi och verksamhet</i>	37
a.a.). Att gräva där man står; att ösa ur den egna källan.....	37
a.a.a.). Lars-Åke och Tolvstegsandligheten.	37
a.a.b.). Qigongmässan.	38
a.a.c.). Ökenmässan.	38
a.b.). Att skapa något nytt.....	39
a.b.a.). Sofiamässan.	39
a.b.b.). Kristen djupmeditation.	39
a.b.c.). Brustenhetens mässa.....	40
<i>b). Svenska kyrkan i mötet med nutidsmänniskans längtan efter helhet; en andlig marknadsplats?</i>	41
b.a.). Helandet.....	41
b.b.). Icke-kristna föreställningsvärldar och traditioner	42
SAMMANFATTNING.....	45
REFERENSER.....	47
<i>a). Elektroniskt och litterärt källmaterial</i>	47
<i>b). Intervjuer</i>	48

DEL I

1. Inledning

New Age har blivit en massrörelse med många miljontals anhängare världen över, och ett par miljoner i Sverige (Månsus, 2004). Det har kallats för en global folkrörelse (Hammer, 1997, sid. 84). New Age skulle möjligen kunna ses som den postmoderna tidens religion (Hammer sid. 302), trots, eller kanske tack vare, sitt mångfasetterade nätverk av föreställningar. Det är ett fenomen av samma natur som Internet; anarkiskt, självgående och mycket dynamiskt. Ett av dess centralare teman är *holism*, strävan efter helande, helhet och integration (Hammer, sid. 236).

Jag växte jag upp med strömningar som föregick New Age och som jag upplevde fångade in något existentiellt väsentligt och viktigt. Mot slutet av 70-talet var budskapet mer urvattnat, med ökad kommersialisering och starkt fokus på astrologi och healing. På 80-talet upptäckte jag kristendomen och har sedan dess mina rötter i katolska kyrkan. Integrationen mellan dessa föreställningsvärldar har för mig inneburit en viktig dialog mellan tro, erfarenhet, upplevelse och vetande. I min omvärld pågår också en dialog mellan nyandlighet och kristendom. Nyandligheten bär fram en betoning på upplevelse och helhet som skiljer sig från traditionell svensk kristendom. Mötet mellan dessa skilda världar får olika utfall; ibland låter det mest som ”bort med allt gammalt och in med allt nytt”, ibland tvärtom: ”låt oss återgå till de äldre traditionerna”. Med utgångspunkt i nutidsmänniskans andliga situation i Sverige, har jag velat söka en djupare förståelse för vad som sker i mötet mellan nyandlighet och kristendom, och hur längtan efter helhet behandlas och fångas upp i ett kristet sammanhang.

2. Bakgrund

a). Andligt dagsläge

I en undersökning från 1996 var endast 6 procent av Sveriges befolkning ”kyrkkristen”, medan 45 procent kunde betecknas som ”andlig” eller ”privatkristen” (Bråkenhielm, Kallenberg och Larsson, 1996, sid. 52). Majoriteten av de sistnämnda karakteriserades som unga ”medelsvenssons” med viss kvinnodominans, värderingsmässigt i mittfilen, storstadsmänniskor och nöjda med tillvaron (Bråkenhielm m.fl. sid. 161). Ungefär hälften av svenskarna (48 procent) kunde betecknas som ateister eller agnostiker (Bråkenhielm m.fl. sid. 52). De flesta av dem som *inte* var ateister eller agnostiker trodde alltså på ngn slags ande eller livskraft, men deltog sällan i gudstjänster eller liknande (Bråkenhielm m.fl. sid. 52).

Svenska kyrkan sägs idag stå för en form av svensk, gedigen humanism (Tomasson, 2002, sid. 64; 70; 81), och vara på väg mot utplåning i sin traditionella form (Hammer, 1997, sid. 310). Endast runt 2 procent av medlemmarna deltar regelbundet i gudstjänster (Tomasson, sid. 62). Vad gäller teologi, rit och inriktning finns ingen enhetlighet (Sandgren, 2004). På teologisk-akademisk nivå debatterar man åt många håll samtidigt för att möta den nya tidens utmaningar på olika sätt (Södling, 1999, sid. 391-392), och på församlingsnivå utformar varje präst eller medarbetare verksamheten utifrån egen övertygelse (Sandgren). Omfattande teologisk kritik och debatt handlar om

den urholkning och substansförlust som skett inom det andliga livet. En tydligare teologisk reflektion över vad kyrkan tror på, vad tron innebär idag, och hur denna skall kommuniceras efterlyses ofta (Melin, 2003). Samtidigt som Svenska kyrkan står i förvirrad omvälvningsfas med mycket lågt deltagarantal, varav de flesta äldre, växer New Age snabbt och är idag en verksamhet väl integrerad i det svenska samhället (Frisk, 1998, sid. 179-180). Är alltså konkurrensen om själarna i allt väsentligt avgjord?

b). En längtan efter helhet

När Olav Hammer söker sammanfatta vad en New Age anhängare kan tro på, behandlar han begreppet *helhet* i 6 fall av 10. Det handlar om helhet mellan alla aspekter i kosmos: mellan människans medvetande och hennes omvärld och livssituation, mellan kropp och själ, tanke och handling, människa och jord, djur och natur, del och helhet (Hammer, 1997, sid. 18). En grundtanke är att en ursprunglig helhet blivit skadad, splittrad eller bortglömd, och att människans uppgift nu är att sträva efter återupprättandet av denna helhet. En annan variant är att det sker en global, andlig evolutionsprocess mot allt högre fullkomning och fullbordan - ett holistiskt paradigm (Hammer, sid. 81). Processen gynnas dels genom utveckling av det mänskliga medvetandet, dels genom ett helande av brustna relationer på alla plan: kosmiska, jordiska, naturliga, kulturella, mellanmänskliga och inopersonliga, och på både psykiskt och fysiskt plan (ibid.).

Owe Wikström (2003, sid.123 ff.) ger utifrån Luckmann och Bergers teorier ett religionssociologiskt perspektiv på det nutida, återuppståndna behovet av helighet, där ett samband mellan *helighet* och *helhet* definieras. Behovet av det Heliga kanaliseras tidigare av trosinstitutionerna på givet sätt, men befinner sig idag fritt flytandes omkring i det relativistiska samhället. Detta skapar en yrsel, som i sin tur skapar en centripetal rörelse inåt, mot det lilla, det privata – ”det enda man kan lita på är de egna erfarenheterna och upplevelserna”. Den ”ontologiska törsten”, behovet av det Heliga, tränger på, och kommer till uttryck genom en sakralisering av tidigare mer vardagliga områden, som exempelvis psykoterapi, drömmar, inre förnimmelser, upplevelser och trender. De religiösa institutioner som förut legitimerade denna tredje verklighet; mellanvärlden mellan inkräkthet och utåtriktning – den värld barnet använder sig av i sina lekar – som en parallellt existerande verklighet där människor kunde andas och vila, är inte längre trovärdiga. Nu måste denna tredje dimension erfaras på ett alternativt men övertygande sätt, för att tillvaron och livsupplevelsen, skall bli *hel*, - igen. Den ontologiska törsten, det inre vakuumet, kan endast helas genom en samstämmighet i den religiösa/andliga upplevelsen mellan ord och erfarenhet; det ena eller det andra duger inte allena (Wikström, sid. 132).

Mitt emellan teologisk debatt och galopperande sekularisering har det under de senaste 10 åren i Stockholm, inom kristna ramar, utvecklats en rad nya uttrycksformer och riter för det andliga sökandet. Istället för att utgå från teologi och filosofi utgår dessa uttrycksformer och riter från människors egen erfarenhet, kontext och behov (Jarl, 2002, sid. 92; 94). En del av dessa uttryck finner sin grund i kristet arv, tradition eller tanke, medan andra söker nya former i ett öppet, existentiellt landskap (Månsus, 2004).

c). Historisk tillbakablick

För tvåtusen år sedan var kristendomen en lära som på många sätt präglades av holism och helhetstänkande. Den tro som utformades kring ”de tolv” och Paulus, och vidareutvecklades av kyrkofäderna under de första århundradena e. Kr. tog avstånd från gnostisk dikotomisering av kropp-själ, ande-materia (t.ex. 1 Kor. 6:12-20; 15: 44-45; Ef. 4: 4,16), och betonade istället skilda aspekters samspel mot gemensamt gudomligt mål, samt mångfalders enhet i förening. Helandenaspekten var central i denna tidiga kristendom (t.ex. Apg. 3:1-10), och man betraktade sig som en gemenskap med ”ett hjärta och en själ” (Apg. 4: 32). I Kristus samspelade och förenades det mänskliga med det gudomliga och i människan fanns förutsättning för detsamma. Den materiella världen var ett medium för det gudomliga, intellektuell bildning ett medium för andlig bildning, kroppen ett medium för anden. Kyrkofädernas teologi växte fram ur ett djupt andligt och spirituellt liv som innefattade både hjärtats och hjärnans verk (Gebremedhin, 1992, sid. 34-46; 157-184).

Sekel kom och sekel gick; i Sverige under 1800-talet hade den lutherska kristendomen utvecklats till en ”låg-temperaturs religion” (Thomasson, 2002, sid. 76), med stark betoning på doktrin och intellektuell ansats. Tillbedjan tenderade mot en stel och pliktbetonad formalitet. Mer personliga, informella eller känslomässiga former av tillbedjan, som t.ex. inom pietismen, kom att motarbetas och förföljas. Kyrkan var i början av 1800-talet djupt förvärldsligad och sekulariserad; biskopsutnämningar var ett led i karriären för önskvärda kulturpersoner, och prästernas fromhet och omsorg om själarna framstår inte som alltför påtaglig. Istället fungerade dessa i mångt och mycket som statens hantlangare och förlängda arm. Under 1900-talet blev kyrkans position ohållbar inför växande liberalisering och socialisering. Svenska kyrkans kristendom som saknade förankring i de folkliga lagren, fick också rejäla törnar av framväxande logisk positivism, och etableringen av det socialistiska paradigmet. Det var ju socialismen, inte kristendomen, som ställde sig på de svagas och utsattas sida. Svensk teologi försvagades dessutom av Hägerströms värdenihilism, och Hedenius troskritik (Thomasson, sid. 76-79; 85).

3. Syfte/frågeställning

Syftet med denna uppsats är att nå en fördjupad förståelse för hur Svenska kyrkan som kristen gemenskap, diversifierad och månghövdad, utformar några av sina möten med sökande människors längtan efter helhet. Hur resonerar man och hur agerar man i denna tid av förändring, präglad av skärpta krav på det religiösa budskapets innehåll, form och kvalitet? Temat behandlas utifrån två huvudfrågor:

- 1) *Hur relateras kristen lära och föreställningsvärld till nutidsmänniskans andliga sökande, med fokus på längtan efter helhet? Hur reagerar svenskkyrklig kristendom inför detta behov?* Denna fråga avser enskilda personers kristna tro och tanke, teologisk tanke, samt avsikter och intentioner bakom de undersökta verksamheterna. Hur kristen lära appliceras och används i mötet med längtan efter helhet.

- 2) *Hur vill Svenska kyrkan bemöta nutidsmänniskans andliga sökande, med avseende på hennes längtan efter helhet?* Denna fråga avser verksamheternas förmedlade budskap och intention. Hur resultatet av det möte som avses i fråga 1, ser ut i praktiken.

För att besvara detta gjordes en undersökning utifrån följande frågor:

Nutidsmänniskor söker efter en helhet i tillvaron;

- hur ser några nutida teologer i Svenska kyrkan på nutidsmänniskans andliga behov i förhållande till kristen lära och föreställningsvärld?
- Hur vill de bemöta detta behov?
- Vilka holistiskt präglade verksamheter erbjuds i församlingarna?
- Vilket är dessa verksamheters innehåll?
- Varifrån hämtas inspiration; från kristet arv, från andra sammanhang?
- hur förankrar aktörerna sin verksamhet, hur resonerar de teologiskt?

4. Begreppsbestämning

Begreppen ”holism” och ”helhet” används i definition av att: a) andra aspekter inom människan utöver den intellektuella, t.ex. den kroppsliga, den estetiska eller den sinnliga, beaktas i gudstjänstform eller andligt inriktad verksamhet; b) verksamheten syftar till ett psykiskt, fysiskt eller samhälleligt helande i någon form. Begreppen ”kristendom” och ”kristen lära” används återkommande i texten. I vissa fall framgår av sammanhanget att det är intervjupersonens eller verksamhetens kristna ansats som avses. I både frågeställning och analys finns uttryck som *”hur reagerar kristendomen i detta möte”?* eller *”kristendomen har här reagerat med att ...”*. Med ”kristendomen” avses då den officiella, svenskkyrkliga kristendomen såsom den vanligtvis praktiserats och förmedlats fram till 1900-talets senare decennier. Denna har jag uppfattat som något så när homogen; naturliga, lokala och personlighetsrelaterade variationer undantagna. I övrigt, i alla de fall opersonliga eller ospecificerade anspelningar görs på ”kristen lära”, åsyftas den lära som framträder i evangelierna, och som präglat den tidiga kristna gemenskapen enligt NT.

5. Metod och Material

Materialet som valts för uppsatsens bakgrundsbelysning och nutidssituation utgörs i stort av seriös forskning inom det religionsvetenskapliga området i Sverige, dock ingår också, för det historiska perspektivet, en amerikansk studie om processerna bakom Sveriges sekularisering. För referens- och källmaterialets utformning, samt för textens disposition, har APA-systemet¹ för vetenskaplig dokumentation använts. Forskare och teo-

---

¹ American Psychology Association

loger som nämns i brödtexten benämns första gången med både för- och efternamn, och fortsättningsvis endast med efternamn. Personer knutna till de undersökta verksamheterna, och som jag själv samtalat med, benämns första gången med både för- och efternamn, men därefter med endast förnamn. I tre av fallen hade jag dock inte tillgång till efternamnen, varvid dessa personer genomgående refererades till med endast förnamn.

Arbetets undersökning består av två delar, där den första inriktar sig på teologisk debatt angående hur det nutida sökandet kan och bör bemötas inom Svenska kyrkan, den andra på holistiskt inriktade verksamheter i Stockholms innerstad inom ramen för Svenska kyrkan. Den första delens material är huvudsakligen litterärt, hämtat ur en antologi över modern svensk teologisk debatt (Modern svensk Teologi) samt tidskriftsmaterial, (t.ex. Svenska kyrkans Tidning och Kyrkans Tidning), men innefattar även en intervju. I detta urval eftersträvades en bred front och i återgivningen en så stor saklighet som möjligt. Den nämnda antologin består av kapitel skrivna av olika teologer, men redovisar också ett kapitel med debatt i samtalsform mellan dessa teologer, där varje replik är namngiven. Replikerna framstår som ordagrant redovisade, men Maria Södling står som kapitlets redaktör, varvid dennas namn återkommer som referens. Det teologiska materialet indelades i två grupper utifrån framträdande trend, men grupperna betraktades inte som nödvändigtvis sinsemellan helt avgränsade; synpunkterna befann sig på en flytande skala. Uttalandena behandlades som representativa för pågående debatt, och inte som uttömmande redogörelser för personernas ståndpunkt.

Den andra delen fokuserade holistiskt inriktade verksamheter inom Svenska kyrkan i Stockholms innerstad, under perioden februari – april 2004. Undersökningen av dessa verksamheter utgör arbetets huvudsakliga tyngdpunkt. Många verksamheter föll utanför intresseområdet, då de trots en ”nyare” form huvudsakligen betonade en intellektuell eller verbal ansats. Dessutom utelämnades retreatar och mer traditionella musik- och familjegudstjänster. De verksamheter som beaktades var holistiska i den bemärkelse som angetts ovan (se ”Begreppsbestämning”), vid definition a) och b) av begreppen ”holism” och ”helhet”. Urvalet av verksamheter och intervjuer styrdes därutöver också av utbud, tillgänglighet och egen nyfikenhet.

Material till undersökning av verksamheterna insamlades genom deltagande observation och intervjuer. Deltagande observation gjordes i tre verksamheter. Sex personer intervjuades, varav tre präster och initiativtagare/frontfigurer, två lekmän/medarbetare, samt en deltagare. Sammanlagt undersöktes därigenom sex verksamheter. De besökta verksamheterna beskrevs med ostrukturerad metodik, genom egna iakttagelser, intryck och upplevelser. Anteckningar gjordes löpande i direkt anslutning till verksamheten, och/eller omedelbart efter. Även intervjuerna gjordes med ostrukturerad metodik, utifrån ovan specificerade frågor. Anteckningarna gjordes löpande, samt omedelbart efter. De olika intervjusituationerna inbjöd till olika fokus vilket togs till vara; i vissa fall betonades några av frågorna starkare än andra. Intervjusamtalen kom att präglas av aspekter som var centrala för den intervjuade.

Med utgångspunkt i arbetets två huvudfrågor, och i ovan nämnda definitioner av begreppen ”holism” och ”kristendom”, prövades med hermeneutisk metodik, olika tolkning av innebörd och budskap som framkom ur de undersökta verksamheterna och de gjorda intervjuerna. Sammanhangsstöd togs i de historiska perspektiven och den initialt

refererade kunskapen om nutidsmänniskans andliga behov och situation. Som referens för kristen lära relaterades framförallt till NT. Erhållna slutsatser redovisades och relaterades därefter till det undersökta teologiska materialet. Därigenom eftersöktes en fördjupad förståelse för vad som sker i mötet mellan kristen och nyandlig föreställningsvärld, och hur nutidsmänniskors längtan efter helhet behandlas och fångas upp utifrån en kristen kontext.

6. Disposition

Uppsatsen består av tre delar. Del I innefattar inledande beskrivning av ämnet, bakgrundsredovisning ur nutida och historiskt perspektiv, samt beskrivning av syfte, begrepp, material och metod. Del II består av redovisning av undersökt material, och innefattar två delar. Dess första del behandlar aktuell teologisk debatt; ”Hur man i Svenska kyrkan *tänker* sig bemöta det nutida sökandet”; dvs. det teoretiska perspektivet. Dess andra del, uppsatsens huvudsakliga fokus, behandlar några holistiskt inriktade verksamheter som erbjuds stockholmarna inom ramen för Svenska kyrkan; ”Hur man i Svenska kyrkan *bemöter* det nutida sökandet”; dvs. det praktiska perspektivet. Därpå följer Del III, vilken innefattar Analys och Diskussion. I Analysavsnittet tolkas de undersökta verksamheterna enligt vad som sagts i föregående stycke, samt redovisas därur dragna slutsatser. Det därpå följande Diskussionsavsnittet består av två delar. I dess första del relateras de undersökta verksamheterna till den teologiska debatten. I dess andra del förs en bredare diskussion utifrån arbetets syfte och huvudfrågor, samt redovisas erhållna intryck utifrån från arbetet framkomna fokus. Avslutningsvis görs en sammanfattning av arbetets syfte och resultat, samt förslag till möjlig väg vidare inom ramen för det holistiska temat.

DEL II

1. Aktuell teologisk debatt: Hur man i Svenska kyrkan tänker sig bemöta det nutida sökandet.

a). Att gräva där man står, att ösa ur den egna källan

Folke T. Olofsson (1999, sid. 274 – 282; Södling, 1999, sid. 403) menar att kyrkans utmaning idag skall ses som densamma som för 2000 år sedan, densamma som kommer att finnas i morgon. För att möta nutidens behov måste kyrkan, de kristna, reflektera djupare över sin erfarenhet av tro på den treenige Guden, vad det innebär att allt mänskligt och allt gudomligt sedan inkarnationen är förenade till en enda person, och vad detta får för konsekvenser för synen på det mänskliga. Fördjupning i den kristna grunddogmen ger utrymme för både pluralism och enhet eftersom kristendomen har pluralistisk grund i treenigheten, olika evangelieskildringar, judendom-hedendom etc. (Södling, sid. 421).

Anders Jeffner vill att mångfald och pluralism inte skall leda till minskad spänning mellan olika trossätt och traditioner, utan att konturer och skillnader skall bevaras, och tillåtas arbeta (Södling, 1999, sid. 423). Jeffner vill också se vetenskapliga krav på kyrkans teologi; man kan inte tro på olika sätt i akademi och i kyrka. Man måste tillåta att teologin bearbetas utifrån många olika, vetenskapliga perspektiv (Södling, sid. 397).

”Utmaningen för kyrkan i vår tid är inte att vara religiös utan att vara kristen” säger Caroline Krook i en intervju i Svenska kyrkans tidning (Råssjö, 1996). *”Vi måste vara en tydlig kristen kyrka och inte stryka ut budskapet om Kristus för att få fler besökare. Genom att profilera oss blir vi ett trovärdigt alternativ till New Age”* (ibid.). Krook har också tagit till sig kyrkobesökarnas efterfrågan på mer levande och deltagbara gudstjänster samt begripligare kommunikation; söker komma närmare en dialog under predikan. Det finns en vilja att röra sig bort från orden mot ökad förankring i upplevelsen (ibid.).

Björn Skogar efterlyser teologers personligare vittnesbörd som nödvändigt för en kreativ teologi. Det saknas idag yrkesstolthet och professionalism hos många präster och pastorer; den specifikt kristna identiteten saknas på ett trovärdigt och framförallt personligt sätt (Södling, 1999, sid. 402).

Lars Gyllensten (1998) kommenterar det nutida sökandet som starkt känslomässigt förankrat och inriktat. I mycket kan det ses som en reaktion mot tidigare generationers många gånger formella, skenbara, och fruktlösa kristendom, men riskerar i sin tur att istället reducera Gud till ett terapeutiskt verktyg för eget välmående (instrumentell relation, *min kommentar*). Osäkerheten om hur dagens teologi skall utformas är stor. Den måste vara prövande, men får inte reduceras till att bli en replika av de alternativa andliga rörelsernas budskap. Genom *”karismatiska gestalter som okonventionellt exemplifierar kristet liv”* (ibid.), utan biblisk fundamentalism, bör nutidsmänniskans upplevelse av förvirring kring livsmening och livsmål kunna bemötas med autentisk kristen livsvisdom.

I en intervju i Svenska kyrkans tidning lägger Anders Wejryd vikt vid att kyrkan måste möta sökarna på sökarnas egna villkor, aktualisera mötesplatser, våga tolka evangeliet med nya uttryck, och lyssna till sökarnas frågor. Evangeliets budskap riskerar inte att bli utslätat ”*så länge det berör*” (Råssjö, 2001). I samma artikel menar Tony Guldbrandzén att alla de ”nyare” metoderna att möta nutida sökare är bra, så länge de är förankrade i en församling, och församlingen orkar vara uthållig. Gärna styrt metodkoncept, men innehållet måste få vara fritt. Varje präst/medarbetare måste arbeta utifrån egen begåvning (ibid.).

I ett intervjusamtal uttrycker Per-Anders Sandgren (2004) att sökandet nog är det samma för alla människor, genom alla tider och kulturer. Det finns en längtan efter Gud, men uttrycken är olika. En dialog med det nutida sökandet är viktig, men tydlig kristen profilering är nödvändig för detta. Äkta möten och dialoger förutsätter tydliga identiteter. Kristendomen kan inte acceptera en andlighet som huvudsakligen är individualistiskt inriktad på Jagets utveckling, eller alltför ensidigt betonar det gudomliga inom personen, *immanensen*. Kristendomen är istället huvudsakligen riktad utåt, mot Mötet, Gud i den Andre, *transcendensen*. Tro och religion ska inte användas instrumentalistiskt, i syfte att må bra. Kristendomen bygger på Gudsrelationen som ett egenvärde som inte kan reduceras till ett syfte eller en bruksvara. Det absolut centrala i kristen lära, som aldrig kan förbises, är att det gudomliga har inkarnerats i fysisk gestalt på jorden.

b). Att skapa något nytt

Håkan Eilert förespråkar ett nytt sätt att resonera inom teologi ”*ett kontradiktoriskt, motsägelsefullt, antitetiskt, konstnärligt*” (Södling, 1999, sid. 404). Eilert vill se en nedmontering av det prudentliga, rejäla, traditionella sättet – ”*som får det att klia i kroppen och får en att vilja hoppa ur hela denna diskussion och göra ett syntaxuppror! Vi behöver ett nytt språk i teologin, ett språk som låser upp religionens skattkammare*” (ibid.). Eilert pekar också på att det pågår en jäsningsprocess nära gräsrotterna, som arbetar för att vidga en traditionellt låst och självgod religiös position. Den kristna församlingen måste vidga sitt perspektiv för att bereda plats åt de inviter som t.ex. New Age-rörelsen står för till dialog. Människlighetens religiösa arv är ett flöde av Gudsuppenbarelser som den kristna församlingen måste relatera till (Eilert, sid. 376).

Lars Lindberg hävdar att konfessionell teologi, kyrklig med bestämd samfundsförutsättning, inte har någon framtid. Istället skall teologin öppna sig mot hela världen, och utifrån sådan öppenhet bearbeta det bibliska materialet (Södling, 1999, sid. 396, 399). Även Krister Stendahl efterlyser kyrkan i det offentliga rummet, i öppen debatt, där det kristna och kyrkliga har en självklar plats men inte något företräde; allt måste prövas utifrån sakliga skäl och i dialog (Södling, sid. 398). Pluralism kan ses som en livshållning, där man nyfiket intresserar sig för ”*det som är annorlunda*” hellre än värnar om sitt eget; ser olikheten som berikande istället för konkurrerande (Södling, sid. 420). Problemet med detta, menar Gert Nilsson, är inte mångfalden utan hur upplevelsen av enhet skall grundas (Södling, sid. 422). I en intervju i SvD uttrycker K. G. Hammar att han emotser en nedmontering av den traditionella kristna församlingskyrkan till förmån för mer spontana och individuella grupperingar, där all form av tro bättre kan tillvaratas (Hansson, 2003).

Feministiska teologer anlägger ofta en konkret, praktisk och synkretistisk ansats till det man uppfattar har förbisetts och förbigåtts under tidigare generationer, däribland gudstjänstens innehåll och form, påpekar Ann-Louise Eriksson (Södling, 1999, sid. 414). Själva ansatsen till teologi och kristendom är helhetsinriktad, starkt präglad av organiskt samspelstänkande i direkt och berörande form, ”... i likhet med *Johannesevangeliet*”, menar Stendahl (Södling, sid. 411). Eriksson betonar att kvinnor gärna söker kompletterande verksamheter, som kyrklig dans och bibelstudier (Södling, sid. 417). Svenska kyrkan måste skapa en teologi som människor kan leva och dö på, som betyder något konkret i människors dagliga liv, och denna måste komma både från akademi och från kyrka, menar Eriksson. Idag saknas en sådan som kan bejaka kvinnan fullt ut som fullvärdig människa (Eriksson, 1999, sid. 325-348). Mycket kreativ holism kommer ur feministiska källor, men svensk, akademisk, feministisk teologi skyr ofta förankring i församling och kyrka, vilket internationellt sett är unikt. Det finns risk, menar Eriksson, för permanent klyvningen mellan kvinnocentrerad, holistisk teologi och kristendom å ena sidan, och ”vanlig”, allmän teologi och kristendom å andra sidan (Södling, sid. 417).

Ninna Edgardh Beckman (1996, sid. 174) påpekar att kvinnliga aspekter av Gud och det andliga livet, har i Sverige lyst med sin frånvaro sedan reformationens utrensning av Maria- och helgonkulterna. Sådana aspekter är dock på väg tillbaka. Gud kan idag tillbedjas med kvinnligt namn, som Sofia – Visheten; en för Östkyrkan välbekant tradition, framträdande i GT (E. Beckman, sid.13-16), men ny för vår del. Enligt Edgardh Beckman lyfter Sofia fram ett helhetsperspektiv av den kristna tron (E. Beckman, sid. 188): ”... *Sofia förmår rymma hela inkarnationens skeende. Sofia är den ”hemlighetsfulla vishet” som var aktiv i världens skapelse. Sofia uppenbaras när Maria föder Jesus och sammanfattas i hela skeendet av Jesu liv, död och uppståndelse. Sofia är också hela skapelsens innersta väsen och bestämmande, visar på sambanden mellan uppenbarelsen i Kristus och Guds plan för människa och skapelse*” (E. Beckman, sid. 187). Den liturgiska utformningen av Sofiamässorna i Stockholm är påtagligt holistisk, präglad av en önskan att gestalta mässans innehåll med hjälp av så många olika språk som möjligt, utöver det verbala (E. Beckman, sid. 180). Detta utifrån att kvinnor sägs befinna sig närmast sådana kommunikationsvägar som inte i första hand är intellektuellt-verbalt baserade: ”*The sounds, the sights, the smells and the stories in these rituals are those more closely known by women*” (E. Beckman, sid. 135).

Edgardh Beckman tar även upp en gestaltning Sofia, Visheten och himlens drottning, utan feministisk prägel, som i skönlitterär form förs fram av Martin Lönnebo, f.d. biskop i Linköping (E. Beckman, 1996, sid. 176, 177). Sofia förknippas hos denne bl.a. med föreningen mellan gudomligt och mänskligt. Hon är ”*en lärarinna som fått i uppdrag att lära människosjälar räkna, för att hjärtat skall slå rätt*” (E. Beckman, sid. 176). Vishetens boning är där heligt och profant förenas, och vägen dit går baklänges, tillbaka till det odelade hjärtat. På färden passeras bl.a. ”skapelsens mässa” tillägnad de fyra elementen; ett nödvändigt led i återupptäckten av heligheten, och sambandet mellan ande och materia (E. Beckman, sid. 176). Enligt Magasinet Existens syftar Lönnebos verk till att locka människor till resan inåt, ”*mot det universella värdets källa som är Gud*” (Lönnebos andliga gym, 2004).

2. Hur man i Svenska kyrkan bemöter det nutida sökandet: Några holistiskt inriktade verksamheter i Stockholms innerstad, feb – mars 2004

Bland de holistiska verksamheter som noterades i Stockholm under denna period – och det var ganska många – undersöktes nedanstående sex, dels genom deltagande observation, dels genom intervjusamtal. En del av dessa verksamheter erbjöds inom flera av Stockholms innerstads församlingar, en del var istället lokalt förankrade i viss kyrka.

- *Tolvstegsandlighet och Sinnesrogudstjänst*
- *Qigongmässa*
- *Ökenmässa*
- *Sofiamässa*
- *Kristen djupmeditation*
- *Brustenhetens mässa*

a). *Tolvstegsandlighet och Sinnesrogudstjänst*

Tolvstegsandlighet har sitt ursprung i A.A.'s², rehabiliteringsprogram som riktar sig mot missbrukare och deras anhöriga. Idag tillämpas programmet på många fenomen såsom matmissbruk, shopping-syndrom, sex- och relationskonsumtion, samt som en allmän väg till andligt växande. Grundtanken är att allt växande, all befrielse, måste börja med ett erkännande av egen maktlöshet, samt existensen av en Högre Makt i tillvaron, bortom den egna personen men inte nödvändigtvis i kristen form: ”... *Gud såsom jag förstår Honom.*” Genom en beredvillighet att ta emot hjälp påbörjas ett djupgående arbete med att läka och hela relationerna till omvärlden och till sig själv. Verktyg är kontinuerlig inventering och bekännelse av egna tillkortakommanden och icke-konstruktiva beteenden, samt aktiva insatser för relationernas återupprättelse. Därutöver ett osjälviskt åtagande att vara tillgänglig för andra personer med liknande problematik. Förutsättningen för att hålla sig ”frisk” är att kontinuerligt delta i gemensamma träffar, samt att kontinuerligt praktisera de tolv stegen (Al-anon³, 1985).

För att lära mig mer om Sinnesrogudstjänster intervjuade jag Lars-Åke Lundberg (2004), präst i Svenska kyrkan i Stockholm. Lars Åke kom i kontakt med Tolvstegsandligheten genom ett metadonprojekt för heroinmissbrukare på 80-talet. Tillsammans med Harry Månsus på Brommadiologen⁴ startade han i mitten av 90-talet Sinnesrogudstjänster runt om i Stockholm. Sedan dess har verksamheten vuxit lavinartat, och betjänar idag minst 300 N.A.⁵ och A.A. grupper i Storstockholm. Månsus ansvarade för gudstjänstformens spridning inom frikyrkorna, Lars-Åke inom Svenska kyrkan. Initiativet föddes som ett svar på ett djupt upplevt behov hos samhällets mest utsatta.

Sinnesrogudstjänsterna och Tolvstegsandlighet ”... *handlar om mänsklig helhet, bygger på en strävan att integrera livets skuggsidor, att bygga en hel tillvaro, en hel människa*”. I sitt arbete som församlingspräst sedan 60-talet, berättar Lars-Åke att han inte upplevt speciellt mycket av genomgripande omvändelser eller positiva förändrings-

² Alcoholics Anonymus – Anonyma Alkoholister

³ Anonyma Anhöriga till alkoholister

⁴ Ett forum för möten mellan kristendom och nyandlighet

⁵ Narcotics Anonymus – Anonyma Narkomaner

processer hos ”vanligt” kyrkfolk, medan han i sitt nuvarande arbete med Tolvstegsandligheten som bas upplever detta på ett påtagligt och djupgående sätt. *”Förr pratade man mest om att bli förlåten för sin mörka sida. I och med att man sen sa trosbekännelsen, så kunde man identifiera sig med de goda.”* Lars Åke såg att kyrkan blev en plats för de rättfärdiga, de goda människorna. De som var utanför kyrkan definierades som åtminstone *”mindre goda”*. I Tolvstegsandligheten upplever Lars-Åke att det andliga arbetet istället handlar om att *”se sig själv som verklig människa och person i ett konkret liv med konkreta problem som måste lösas. En verklig människa har ett arbete att göra med att få ihop sina ljusare och mörkare sidor till en fungerande helhet. Det här jobbet görs på allvar inom Tolvstegsandligheten.”*

Ritualerna för Sinnesrogudstjänsterna utarbetade Lars-Åke efterhand tillsammans med Månsus. *”Vi var överens om att det inte skulle vara någon evangelisering i traditionell mening; många av dom här människorna bär på en besvikelse gentemot kyrkan, och många känner sig främmande inför tanken att ens beträda en gudstjänstlokal. Dom känner att dom inte passar in”*. Innehållet kan variera, men har alltid anknytning till Tolvstegsprogrammet. En text, någon enkel musik eller sång, förbön samt den avslutande Sinnesrobönen⁶, utgör stommen. Ofta ingår också handpåläggning, välsignelser, och personlig vittnesbörd. *”Jag brukar alltid predika utifrån något av de tolv stegen”*, säger Lars-Åke. *”Vi försöker hålla trösklarna låga så att alla kan känna sig välkomna.”* Med begreppet *”Sinnesro”* vill Lars-Åke syfta till *”inte bara lugn och ro”*, utan framförallt en djupare bearbetning av den mänskliga skuggsidan. Genom att lyfta fram och erkänna sin skuggsida påbörjas ett arbete med den egna personen som tjänar till att få ihop det ljusa och det mörka till en enhet, eller helhet. Inspiration till detta sätt att nalkas kristen andlighet och mänsklig verklighet har Lars-Åke hämtat ur mångårig egen erfarenhet av trasiga människor som söker ta tag i sitt liv. Lars-Åke nämner också Henry J. Nouwen, katolsk präst och lärjunge till trappistmunken Thomas Merton. Nouwens bok *”Att söka en helhet”* har varit betydelsefull. För övrigt använder sig gärna Lars-Åke också av Jungs terminologi.

b). Qigongmässa

Qigong är en kinesisk hälsogymnastik där man arbetar med enkla, långsamma rörelser som anses stärkande och balanserande för kropp och själ (Gustav Vasa församling, 2004). I Gustav Vasa församling i Stockholm vill man betona att kropp och själ hör ihop; man vill att detta skall tydliggöras i kyrkorummet och i gudstjänsten. En gång i veckan hålls ett qigongpass följt av mässa, men deltagarna kan också välja att bara vara med i det ena eller det andra (ibid.).

För att lära mig mer om Qigongmässan intervjuade jag Ewa Lindqvist (2004), präst i Gustav Vasa kyrka samt sjukhuspräst. Gustav Vasa församling har en tydlig högkyrklig prägel, och Ewa är skolad i anglikansk högkyrklighet. Hon står med båda fötterna fast förankrad i Traditionen, och genom dessa rötter hämtar hon sin djupaste näring som kristen. Ewa betonar att det är genom denna förankring hon finner frimodighet att kunna ta ut svängarna, och erbjuda gudstjänstbesökare en stor öppenhet i sin Gudsrelation. I Gustav Vasa arbetar hon, förutom med de traditionella söndagshögmässorna, med både

⁶ ”Gud ge mig sinnesro att acceptera det jag inte kan förändra, mod att förändra det jag kan, och förstånd att inse skillnaden” (Al-anon, 1985).

Qigongmässor och Regnbågsmässor⁷. Nyttänkande behövs, men brunnens källa är och förblir den kristna traditionen, menar Ewa. I dess rikedom finns näring för helhetstänkande, nytänkande, och kroppslighet men också för stolthet och glädje inför det kristna arvet och budskapet. *”Man måste våga vara pretentiös, våga hålla idealen högt, våga fira mässor med högburet huvud! Jag är oerhört nogg med min liturgi när jag firar mässan, oerhört nogg med predikan och att det jag förmedlar skall vara av hög kvalitet”*, säger Ewa. Hon förklarar hur hon lyckas blanda ett nytt tänkande med den traditionella formen, utan att någondera blir lidande. *”När jag står i predikstolen, som i sig är en symbol för ett tungt arv av negativ historia och fjärmande, auktoritativa mönster, så använder jag mig av mitt språk och mitt förhållningssätt till att förändra detta gamla arv. Då sker något nytt, jag blir något mer än ett pratande huvud, och något sker också med församlingen”*. Att försöka vara närvarande med hela sig själv, i liturgi, rit och möte med människor, har för Ewa vuxit sig till ett nytt och berikande förhållningssätt.

Qigongmässan består av 30 minuters qigong i kyrkorummet, följt av en vanlig mäs-sa. Rörelserna ökar blodflödet till kroppens alla delar, vilket leder till avspändhet och en djupare närvaro i kropp och själ. *”Vi är alla så mycket kropp, vår kropp söker också Gud! Vi har så mycket brustenhet och trasighet som sitter fast i våra kroppar, i form av huvudvärk, stela nackar, ryggont osv. Allt detta kan bli ett hinder i Gudsrelationen om det leder till svårigheter att slappna av. När vi är spända andas vi lätt och ytligt, då är det svårt att delta med hela kroppen, vi fastnar lätt i att bara vara i huvudet”*. Ewa vill betona att Gudsrelationen gör anspråk på hela människan, att kristendomen mer än andra är en specifikt kroppslig religion; Gud blev ju inkarnerad i en mänsklig kropp. I GT är kroppen en självklar del av Gudsrelationen, men möjligen har senare tiders rädsla för kroppens sexualitet legat bakom att den kommit att tappas bort i gudstjänst och rit, menar Ewa. Hon tror att detta kan vara en av de viktiga aspekter som framförallt kvinnor kan förändra inom kyrkan. Även om också män deltar i Qigongmässan, är majoriteten kvinnor. *”Kvinnor har på många sätt en direktare relation till sin kroppslighet än män, genom barnafödandet, amningen, de påtagliga hormonella cyklerna och livsfaserna.”*

Ewa har inte mött några större motstånd i sitt utövande av Qigongmässor, och i den mån kommentarer kommit har det varit mest från personer som själva inte deltar i gudstjänstlivet på regelbunden basis; *”... personer som inte sökt sitt andliga hem i kyrkan men som vill ha kvar kyrkan som en relik, en tradition inte för Gudsrelationens skull utan för det historiska värdets skull”*. Ewa tror att just det faktum att hon själv är högkyrklig, älskar traditionen, och fortfarande firar högkyrkliga mässor med trogna besökare varje söndag, har gjort det mindre enkelt att angripa hennes nytänkande som oseriöst, eller som varande ett hot. Hon känner sig rätt nöjd med situationen, och upplever inget akut behov av att utöka det ”alternativa utbudet”. Trots att Qigongmässorna är välbesökta, aldrig under 50 deltagare, så är det kanske bara omkring drygt hälften som stannar kvar på den efterföljande mässan. Ändå är Ewa nöjd med att deltagarna har spenderat en stund i det vackra kyrkorum man har att erbjuda, och med rörelserna fördjupat sin närvaro i nuet och i sig själva.

Jag deltog i Qigongmässan en fredag förmiddag. De flesta deltagarna var äldre och medelålders kvinnor, men några män fanns också med. Ewa hälsade alla deltagare väl-

⁷ Mässor med speciell inriktning mot den homosexuella komuniteten i samhället.

komna genom att ta i hand; det föreföll som att många kände sig hemmastadda och välbekanta med varandra. Qigongen i sig var helt ”vanlig”, och anknöt inte på något specifikt sätt till kristen tradition, förutom att den utspelades i det pampiga kyrkorummet i Gustav Vasakyrkan. Rörelserna var rofylldt rytmiska, säkert välgörande för en äldre, stelare kropp, eller en stressad själ, och utfördes under tystnad bortsett från sjukgymnasten, Eva Khemiris, instruktioner. För att ha någon djupare sinnlig effekt kräver qigongen ganska mycket koncentration och närvaro i varje rörelse och andetag märkte jag. Andningen och rörelserna skulle vara i harmoni och samspel. De stunder jag lyckades vara kvar i denna koncentration kunde jag känna en upplevelse av dans utan början och slut, en dans som mycket riktigt ökade upplevelsen av enhet mellan kropp och själ; yttervärld och innervärld.

Passet avslutades efter 30 minuter och 18 olika rörelsescheman. Alla inbjöds att fira mässa i det mindre sidokapellet. Ungefär hälften av deltagarna gick ut i Stockholmsregnet igen, medan vi övriga, varav de flesta äldre kvinnor, deltog i en kort, enkel mässa med nattvardsgång. Mässan inleddes med en evangeliebetraktelse, som gjorde starkt intryck på mig därför att den frambars med kännbar inlevelse. Med stor ömhet skildrades kvinnan som lidit av oavbrutna blödningar i 12 år, och som vågade sig fram för att snudda vid Jesu mantel inte så mycket på grund av sin starka, fina tro, utan mest på grund av sin djupa smärta, sitt trötta lidande, sitt ännu sökande hopp. För dessa kvinnor som deltog i mässan lyftes bilden av kvinnligt lidande till en ny dimension, där till och med trötthet, sjuklighet, krämpor, besvikelse och ett skriande behov av hjälp bars fram som en fullgod väg till kommunion och umgänge med en Gud som är Kärlek. ”Tro handlar inte om prestation utan om överlåtelse”, var det budskap som förmedlades. Så följde bön, tillredelse, nattvard i ring runt altaret, och slutligen ljuständning. Mitt intryck var att denna enkla mässa fyllde en stor funktion för dessa äldre kvinnor, varav många framstod som märkta av ensamhet, skröplighet och misslyckanden.

c). Ökenmässa

Ökenmässa är en gudstjänst som huvudsakligen hämtar inspiration från den koptiskt ortodoxa traditionen i Egypten, men även från annan ortodox och katolsk tradition. Mässan är ett par timmar lång, präglad av urgammal rit med rökelse, bivaxljus, ikoner, prästskrudar, nybakat bröd, vigvatten, repetitiva sånger etc. Alla sinnen stimuleras samtidigt som det inbjuder till meditativ fördjupning. ”Grunden för den ortodoxa kyrkans allkonstverk är föreställningen om att gudstjänsten är en levande ikon av himmelriket ... Den himmelska lovsången sänker sig i det liturgiska skeendet för ett ögonblick ner till jorden. Evigheten och tiden når en tillfällig förening” (Bodin, 2004).

Gudstjänstdeltagarna kan vara delaktiga i kroppshållning, rörelse, sång, respons och tystnad. Alla får känna sig fria att delta utifrån egen personlig övertygelse och behov (Lerner, 2002). Ökenmässa firas i Ansgarskapellet i Högalidskyrkan.

Jag samtalade med Gunnar Lind (2004), präst i Högalids församling och upphovsman till Ökenmässorna. Efter flera års vistelse i Egypten tog Gunnar den koptiska gudstjänstformen med sig hem till Sverige, men kontakten med Egypten finns kvar. Medarbetarna bakom Ökenmässan åker regelbundet dit för att hämta både inspiration och material. Istället för en intervju inbjöds jag att delta i Ökenmässan och dess förberedelser,

”bakom kulisserna”. Fastän mässan inte börjar förrän kl.18.00 på kvällen, är de väsentliga förberedelserna igång redan före kl.15.00. Då bakar ”betrodda lekmän” (egentligen diakoner) det bröd som sedan skall konsekreras⁸ och delas i kommunion under mässan. Peter och Paul (2004) lät mig vara med och ställa frågor under bakandet.

Brödbakandet är en rituell akt, en del av gudstjänsten; således inleds det med en bön, och följs vanligen av kontinuerlig recitation och andlig läsning. En bakar, en läser; men medan brödet jäser eller är i ugnen läser man gärna växelvis med varandra. Läsningarna hämtas ur Tidegården⁹ och Psaltaren. Eftersom bakandet är en rituell handling innehåller det oändligt stoff för meditation, vilket också nyttjas av de bakande. Ingredienserna vetemjöl, vatten och jäst kan knådas under mången symbolik. Exempelvis kan mjölet kopplas till det rena, vattnet till det livgivande, jästen till synden. Allt detta ryms i en människa, allt detta ryms i Gud, och i ugnen – kallad ”Betlehem” – sker den mirakulösa omvandlingsprocessen av jästen (synden). Jästen ”förgås” i ugnens hetta (Guds ljus), men innan den förgås och omvandlas har den uppfyllt sitt syfte; brödet har fått form, luftighet och spänst. Analogt tog Jesus allt mänskligt inklusive synden på sig, och omvandlade det till något nytt. Denna omvandling gick dock genom smärta, död och pånyttfödelse (ugnen). Likaså bearbetas människan av livet, om än genom smärta och förlust så kanske inte nödvändigtvis med omild och kärlekslös hand. Det som kommer ut ur ugnen är en ny skapelse, något förvandlat och fullbordat.

Bakandet kan också ses som en skapelseberättelse. Människan kan ses som sädeskornen som bearbetas och mals och slutligen binds samman av vattnet, det livgivande. Brödet är det mänskliga offret, av svett och arbete, som människan bär fram till Gud, och samtidigt bilden av henne själv. Ännu en viktig aspekt av brödbaket är redskapen av trä, med anspelning på korsets trä. Att trä sedan praktiskt sett är att föredra för brödets jäsnings och arom, är en annan sak. Vilka av orsakssammanhangen, de praktiska eller de andliga, som kom först kan man spekulera kring, men det förefaller ändå oväsentligt. Detta är ju holismens väsen; en integration av olika perspektiv till en helhet förmer än summan av ingående delar.

De vackra, runda, välformade bröden stämplas med en koptisk brödstämpel av trä, snidad med tolv små kors för de tolv lärjungarna och ett större för Jesus. Bröden blir också genomborrade fem gånger med en träpinne för de fem såren på Kristi kropp. De bakas i ojämnt antal om tre, fem eller sju, och bärs under mässan fram till prästen som väljer ut det allra vackraste och fullkomligaste av dem till kommuniionsbröd. Resterande bröd välsignas och ställs undan, för att efter mässan utdelas som Agape-måltid¹⁰.

Under tiden bröden bakas pågår förberedelserna för mässan i Ansgarskapellet. Kapellet pryds med flera större och mindre ikoner, framför vilka brinner smala, honungsfärgade bivaxljus nerborrade i små sandlådor. Den största ikonen föreställer Gudsmoan, en annan uttåget ur Egypten. På altaret läggs alla de många koptiska mässtillbehören, bland annat tretton broderade sidendukar som på olika sätt ingår i mäs-

⁸ När brödet och vinet i mässan förvandlas till Kristi kropp och blod; transsubstantiationen.

⁹ Kyrkans dagliga tideläsningar

¹⁰ ”Kärleksmåltid.” I den tidiga kyrkan samlades de troende ”... varje dag i templet, och i hemmen bröt de brödet och höll måltid med varandra i jublande, uppriktig glädje”. (Apg. 2:46). I början delade man alltså inte brödet tillsammans i själva gudstjänsten, utan efter denna.

san. Ovanför altaret hängs ett vitt strutsägg i ett nät, symboliserande hur Gud som en varsam fågelmamma beskyddar sina ömtåliga små – alltså oss. När alla förberedelser är färdiga ber man vesper¹¹ tillsammans runt altaret; präster och medarbetare. Därefter samlas man för att dela upp den två timmar långa Ökenmässans alla läsningar och rituella handlingar mellan varandra. Det är ungefär lika många präster som diakoner och lekmän, ungefär hälften kvinnor. Man kommer från olika sammanhang och församlingar runt om i Stockholmstrakten, men samlas regelbundet för att fira denna mässa tillsammans. Ökenmässan har tydligen en speciell karisma; ett flertal personer som deltagit har därefter konverterat – men till katolska kyrkan! En har konverterat till Svenska kyrkan från den Anglikanska, och ett stort antal personer har helt enkelt väckts till kristen tro från ingen tro alls.

Kapellet är knökfullt kl. 18.00 då alla hälsas välkomna av Gunnar, som ger övriga deltagare kort information om Ökenmässans upplägg. Medarbetarna bär vita, konstfärdigt broderade mässkrudar, ljusen fladdrar mot korets guldmosaik och levandegör de uttrycksrika ikonerna, och rökelsen berusar. Den rituella ”dansen” runt altaret som sedan följer uttrycker livfullhet, glädje, närvaro och tillbedjan. Sångerna är en blandning av österländskt ortodoxa, Taizésånger och Svenska kyrkans psalmer. Mässan är estetiskt underbar, alla sinnen berörs, församlingen är aktiv i de pregnanta sponsorierna¹², och mässan är fullspäckad av rituell symbolik för djupare reflektion. Vid ett tillfälle får man under pågående mässa gå fram till någon av prästerna för ”bikt” och avlösning¹³, och vid ett annat tillfälle för enskild förbön. Det blir också tillfälle till ljusständning och enskild tillbedjan framför ikonerna. Några av deltagarna sitter på golvet på meditationspal-lar, vi andra på vanliga stolar. Människornas gemenskap och närhet blir tydlig och levande men mycket värde och utrymme ges alltså också åt mer personliga angelägenheter. Det för det protestantiska sinnet ”överdrivet övertydliga” finns det gott om; som t.ex. att ”Kyrie eleison¹⁴” upprepas 41 gånger efter varandra medan prästen väljer ut det mest fullkomliga av bröden, eller att det i silver insvepta evangeliet hälsas med ”*Se upp för Evangeliet!*”, lyfts och bärs runt altaret och församlingen, hållet högt över huvudet, för att sedan kyssas och tillbedjas. Tillredelsedukar hålls upp som änglavingar runt altaret, samtidigt som keruber och serafier anropas. Välsignat vatten kastas över prästens axel baklänges ut över församlingen varvid man utbrister ”*Ära vare Gud i höjden ...*”. Tillsammans med fridshälsning – ”*den heliga kysen*” – nattvardsgång, all händelserikedom som utspelar sig runt altaret och den avslutande Agape-utspisningen, så är det en sinnlig, livlig och livfull upplevelse, trots att där också finns plats för stunder av stillhet och meditation. De avslutande orden ”*Bevara mig som en ögonsten, under dina vingars skugga*”, gör att blicken söker sig till ägget som hänger så skört under taket. De två timmarna går fort, upplevelsen är omtumlande, rik, spännande och djup.

Ökenmässan nöjer sig verkligen inte med att meditera över Gud på avstånd, utan söker ”dra” ned honom på jorden, vill konkretisera upplevelsen av att befinna sig i relation till en Gud som är både allsmäktig, tillbedjansvärd och kärleksfull. Här framhävs det gränsöverskridande, det översinnliga och oändligt överdådiga, vilket smälter samman i en påtaglig upplevelse av närvaro och evighet. Människan engageras i både sinn-

¹¹ Tidegårdens aftonbön som traditionellt bes vid solnedgången.

¹² Respons = svar. Församlingen svarar på prästens/diakonens tilltal eller utrop enligt given liturgisk text.

¹³ När prästen på Kristi uppdrag löser personen från syndens ”bindning”.

¹⁴ ”Herre förbarma dig” på grekiska.

lig och andlig bemärkelse. Gudsrelationen engageras både privat och gemensamt; den konkreta verkligheten som social varelse betonas sida vid sida med den mer personliga dimensionen. Mitt intryck var att alla medarbetarna var djupt engagerade, och att detta engagemang stammade ur att de själva, i första hand, fann sin andliga näring i allt som rör denna mässa. ”Att Ökenmässa skall firas” var förknippat med glädje, och framstod som ett centralare mål än bemötandet av ett upplevt behov av nutidsmänniskors längtan efter helhet. Ökenmässan var en fest, till vilken alla var välkomna och vars festlighet växte med antalet deltagare, men som kanske inte skulle ha varit så väldigt mycket mindre festlig även om den firats bara av medarbetarna själva. Ökenmässan förmedlade en blandning av både egenvärde och öppen inbjudan.

d). Sofiamässa

Sofiamässan är en gudstjänst med nattvard där man använder sig av en gudsbild som enligt några är kvinnlig (Kvinnor i Svenska kyrkan, 2003), medan andra betonar den som bortom manligt och kvinnligt (Bengtsson, 2003). Sophia, Visheten, har dock alltid benämnts som ”hon” i GT och i Östkyrkan (Edgardh Beckman, 1996, sid.19 ff. 85 ff.). Hon har förknippats med Maria och med Kyrkan, men har också använts som beteckning för Kristus, och för Anden (Kvinnor i Svenska kyrkan). Sofiamässan introducerades 1994 av organisationen Kvinnor i Stockholms stift¹⁵, (E. Beckman, sid. 179). Här har gudstjänstdeltagarna en aktivare roll än i traditionella gudstjänster. Man sjunger, dansar, utför symboliska handlingar, och prästens uppgifter är jämförelsevis begränsade (Bengtsson). Det är en gudstjänst som ”... präglas av delaktighet och talar till alla sinnen” (Kvinnor i Svenska kyrkan). Dansen, som i hög grad kommit att identifieras med Sofiamässan, ses som både rit och bön och betonar gemenskapsupplevelsen. Man använder sig av den form som introducerats i Sverige av Maria Rönn. Det är en relativt enkel ringdans, ”en sakral cirkeldans” (E. Beckman, sid. 178).

För att få veta mer om Sofiamässan intervjuade jag Maria Kjellsdotter Ryding (2004), präst i Sofia församling, och en av nyckelpersonerna kring Sofiamässan. Feministiska perspektiv ligger henne närmast om hjärtat; Maria sökte sig till Sofia församling just för Sofiamässans skull. Sin ideologiska grund har Maria för övrigt inom befrielseteologin, vars verklighet hon upplevt på nära håll i Latinamerika. Maria påpekar att hon själv och Sofiamässorna befinner sig i början av en förändringsfas, eller åtminstone i slutet av en tidigare fas, i första hand präglad av erövring. Feministiska processer har hunnit pågå en tid inom Svenska kyrkans teologiska och kyrkliga rum. Sofiamässor har nu firats i 10 år i Sofia kyrka, dess ortodoxi har tröskats genom inkvisitorisk process och godkänts av Domkapitlet. Att finna det kvinnliga gudsbegreppet, att utforma kyrkans rit utifrån kvinnors erfarenheter och kvinnligt gudsbegrepp, har varit en fundamental och viktig feministisk erövring, men vägen mot befrielse måste bära vidare upplever Maria. I början sågs den ensidiga, patriarkala tolkningsmodellen och människosynen som i första hand förkrympande och stympande för *kvinnor*, men man har alltmer börjat fokusera dess förödande effekt även för män, samhälle, kultur och andlighet i största allmänhet. Mål och fokus förskjuts och förändras: ”Vad är livstydande för kvinnor idag?” frågar sig Maria nu, ”Vad är livstydande för män? Många av männens frågor är också kvinnornas, hur kan vi finna ett inklusivare språk och ett möte? Även kvinnor har

¹⁵ En lokal underavdelning av ”Kvinnor i Svenska kyrkan”.

del i synden ...”. Man börjar alltså orientera sig mot andra begrepp än tidigare, framförallt bort från det alltför gynocentriska¹⁶. När kvinnor återfunnit sitt självförtroende, hittat och använt sitt befriande språk, upprättats och befriats, så ställs de inför ... ja, vad då? ... Detsamma gäller förstås männen. ”*Vi måste alla göra vår resa mot befrielsen, och den är både individuell och kollektiv. Då, när vi inte längre binds av språket, vad gör vi då ... ?*” Den feministiska processen behöver komma ur sin marginalisering, orientera sig mot ett bredare samhällsperspektiv.

Sofiamässorna har sin källa i upplevelser av kvinnoförtryck. Den startade, och fungerar fortfarande, som ett nätverk, man samarbetar på typiskt kvinnligt vis: ”... *ingen får vara tupp*”. Maria berättar att man arbetar i olika lag som turas om att hålla i mässan, dess föreberedelser och teman. Lagen består alltid av en präst, en dansledare, och en musiker, samt varierande övriga medarbetare. Man utgår alltid från Visheten, och arbetar fram ett tema inom gudstjänstlaget. Inom ramen för mässan behandlas detta tema också i en kort betraktelse/reflektion av någon i laget. Mässorna börjar med klockringning följt av en välkomsthälsning och tar sig sedan olika uttryck. Förutom de tematiska inslagen ingår alla de vanligt förekommande ingredienserna i en kristen högmässa. Innehållet i dessa böner och moment är dock präglade av Sofiabegreppet, och av kvinnlig erfarenhet och verklighet. Ofta ingår olika symbolhandlingar utöver den fysiska rörelsen. Man sjunger Vishetens lov. Man har växelläsning, där deltagarna utgör två köror som läser i enkla stämmor. Man har också använt sig av enkla instrument som deltagarna själva kunnat spela på, såsom flöjt, trumma, cymbal och harpa – men undvikit traditionella orgelackompanjemang.

De som söker sig till Sofiamässorna är huvudsakligen kvinnor, runt ett 40-tal varje gång. Maria nämner att många är medelålders, ofta sköra och sårbara som söker stöd, och som kanske har en historia av utbrändhet eller har farit illa på annat sätt. Flera av dem möter Maria också i privata samtal. Dessa kvinnor utgör enligt Maria majoriteten av besökarna. Därutöver finns de som kommer mest för dansens och den holistiska prägelns skull, samt de som kommer av feministiskt-ideologiska skäl. Maria menar att även om helhetssyn idag är ett centralt begrepp, som förekommer ”*oftare än inte*” i tänkandet kring nya gudstjänstformer, så kvarstår att ”*där det grov och händer är det oftast är en man, någon karismatisk gestalt, som för in en förnyelse i gudstjänstlivet*”. Kvinnorna finns alldeles bakom – ”*det är alltid kvinnorna som bär det hela*”. Därför har deltagandet i Sofiamässan också en djupt känd ideologisk innebörd i ett ställningstagande för kvinnliga initiativ.

Hur förankrar Maria det hon brinner för, Sofiamässan som forum för kvinnors befrielse och feminismens utveckling, i kristen teologi? Maria uppfattar Jesus som ”*den som alltid bryter ned skiljemurar, som suddar ut gränserna som människor upprättat*”, och som ”*alltid pekar vidare mot kärleken. Kärlek är relation - per definition*”, och olikheter får lov att finnas! Riten behöver uttrycka och ta fasta på denna essentiella sanning, men exakt hur det skall se ut och gestalta sig i livet, får lov att vara upp till var och en. ”*Riten behöver peka på det som förenar oss*”, den behöver peka på den väsentliga kärleken, vilken till sin natur är gränsöverskridande.

¹⁶ Gynocentrism – ett perspektiv som tar det exklusivt kvinnliga, eller feministiska, som utgångspunkt eller norm.

e). Kristen djupmeditation

Pia Vannesjö är diakonissa i Svenska kyrkan, och leder kristen djupmeditation i Högalids kyrka, i Ansgarskapellet. Jag fick inte tillfälle att intervjua Pia, men deltog en kväll i verksamheten. Trekvart före meditationens början hölls en introduktion för nybörjare med en kort bakgrund till just denna typ av meditation. Kyrkan har en lång tradition av det man kallar tyst inre bön, berättar Pia. Den meditation som praktiseras här är dock en form av zenbuddistisk za-zen, en meditation som karaktäriseras av man sitter med rak rygg i lotusställning eller på meditationspall, med händerna formade till en skål i knäet, tummarna mötandes. Man sitter med halvslutna ögon för att inte förlora sig i tankar, utan vara närvarande också i det yttre rummet. Man söker en vila i andningen och ett stilla nedsjunkande i avspänning. Pia har lärt sig denna form av meditation av dominikansystrarna; hon berättar att det är dominikanorden¹⁷ som bär huvudansvaret för att ha sammanfört kristen tyst inre bön, med zenbuddistisk za-zen teknik.

Under introduktionen visades en skiss över det mänskliga psyket i form av ett träd, med stammen och kronan ovan jord, sträckandes sig mot himlen, och ett rotverk förgre-
nandes sig under ytan. Skillnaden mellan ytjaget och det djupare självet förklarades. Då personen stillar sig under meditation sjunker medvetandet gradvis ned mot de djupare, underjordiska lagren, en kapacitet som övas upp alltmer efterhand som meditation praktiseras. Samtidigt som detta medför en djupare kontakt med sig själv, med sitt inre, och en djupare frid, så innebär det också en ökad sårbarhet för allt sådant som legat undanträngt och utom räckhåll för det ständigt aktiva ytjaget. Mer eller mindre besvärliga och smärtsamma möten med sinnestämningar och känslor som strömmar upp från rotsystemet kan vara oundvikligt. En hjälp kan då vara att hålla kvar närvaron i rummet, och fokusera andningen, den magcenterade andningen. Sittställningen betonades; den raka, lätt svankande ryggraden, högt bröst, och avslappnad bukmuskulatur och axelparti – i sig en hel vetenskap, och inte så lätt för den ovane.

Sjelva meditationen föregicks av en stunds kroppsrörelser: qigongliknande, rytmiska och lugna, i syfte att låsa upp spända muskelpartier. Så satte vi oss ned, med baken på en meditationspall och knäna mot mattan på golvet, vilket underlättade för ryggen att naturligt falla in i rätt hållning. I enlighet med za-zen traditionen satt vi längs med väggarna, med ansiktena vända inåt varandra, ögonen vilande i området mellan en själv och golvet. Pia läste en kort text på temat att vara i sitt sannaste själv, pinglade på en mäsingsklocka, och så började tystnaden. Troligen varade den en halvtimme, men tidsbegreppet försvann. Jag hade väldiga problem med att hålla ögonen öppna hela tiden, det kändes knöligt och distraherade vilan. Meditationen avbröts plötsligt med samma pinglande på mäsingsklockan, varvid vi alla stod upp, hälsade varandra med en bugning, plockade stillsamt ihop utrustningen, och droppade av ut i kvällen under tystnad. Hela meditationspassets yttre form hade präglats av za-zen, möjligen med undantag för den korta inledningstexten. Kristna sammanhang berördes varken under det teoretiska eller praktiska momentet.

Pia var mycket vänlig och tillmötesgående, det teoretiska perspektivet var intressant, och informationen kring sittställningarna och kroppshållningen nödvändig och bra.

---

¹⁷ Katolsk klosterorden

Därutöver upplevde jag ett lite räddhåget tassande, med blida leenden och aningen överdriven försiktighet och tystnad bland deltagarna. Jag tolkade detta som folks uppfattning om hur man *bör* vara om/när man mediterar. Beteendet irriterade mig, och fick mig att nästan vilja väsnas, djupt övertygad som jag är att andlighet och meditation inte nödvändigtvis förutsätter stillsamma, trevande och eteriska beteenden. Mitt kvardröjande intryck av denna meditation var en viss känsla av kyla och distans, möjligen av japanskt ursprung ... Den opersonliga tystnad i vilken man skiljdes åt och som präglade eftereffekten kändes lite snopen, lite omotiverad. Att själva meditationen präglades av strikthet i form var väl helt på sin plats, men jag saknade en kort samling efteråt, en kort uppföljning av meditationen, ett kort utbyte och ögonmöte med de andra deltagarna för att främja en avslutande känsla av gemenskap.

f). När det känns som allt har brutit

Brustenhetens mässa riktar sig speciellt till dem som har separerat, eller som på annat sätt upplevt brustenhet i förhållanden. Den firades i mars 2004 i Katarina kyrka, men har tidigare firats i Storkyrkan. Ingela Bendt, författare och journalist, är dess upphovskvinna. I en tidningsintervju inför mässans firande i mars 2004 beskriver Bendt att avsikten med mässan är att kunna gestalta svåra känslor som annars inte så lätt låter sig uttryckas, kanske allra minst med ord. Förbjudna känslor och smärta som tas upp i en ritual kan frigöra mycket energi, fungera som en väg ut genom kaos menar Bendt (Eriksson, 2004).

Jag hade inte möjlighet att själv vara med, men intervjuade Christina (2004), som deltagit i denna mässa i Katarinakyrkan tillsammans med en väninna. Christina har ingen egen anknytning till kyrkan eller kristendomen, men söker sig emellanåt till holistiska verksamheter. Det som berör henne är sådant som hjälper henne att komma närmare sig själv, vara djupare förankrad i sig själv. *”Mässan började med att Ingela Bendt berättade vad som skulle hända, och presenterade dom som skulle delta. Det var diakoner och medarbetare som läste repliker om olika känslor vid separation. Var och en hade sin egen replik. Det kändes som dom upplevt det personligt, hade egen erfarenhet. Så sjöng vi Taizésånger, sen kom Ingela Bendt tillbaka och förklarade mera”*. I kyrkan fanns fyra olika stationer arrangerade. Vid den första kunde man knåda en lerklump, ge den form, vid den andra fanns ett träkors med spikar och hammare som man fick använda. Där kunde man också riva sönder lakan *”... så det lät ordentligt. Det var många som gjorde det, det verkade populärt ...!”*. Vid den tredje stationen fanns två baljor med vatten, en med rent och en med smutsigt vatten, samt värmeljus som man kunde tända och sätta ned i den balja man ville. Vid den fjärde stationen fanns det lappar och pennor. *”Man kunde skriva ned något man ville bli av med på lappen, och sen gå ut och kasta lappen i en tunna som det brann en eld i, utanför kyrkan.”* Alla rörde sig fritt som de ville mellan stationerna och medan allt det här pågick så spelade orgeln. *”När orgeln hade slutat, skulle man vara färdig, och då var det nattvardsgång. Jag gick inte med på den, jag vill inte gå om det inte betyder något för mig”*. Prästen talade om *”det religiösa”*, hade en evangelierefleksion och mässbön. Medarbetarna och diakonerna framförde tacksägelse, var och en på ett personligt sätt. Efter mässan fanns det fem olika personer som ställde upp för samtal i smågrupper, av typ sharingsamtal¹⁸. Alla dessa hade någon

¹⁸ sharing = (eng.) delande. Man sitter ”i ring” och delar med sig av personliga erfarenheter och upplevelser och tar del i andras.

form av tidigare erfarenhet; en var socionom, en terapeut, en från mansjouren osv. Detta höll på i ungefär ytterligare timme, deltagarna kunde gå till vilken grupp de ville. *”Det var bra, men egentligen berörde det mig inte så djupt; jag gick mest med som stöd för min väninna. Jag kanske är ganska färdig med separationer. Fast det är lite kul att det börjar hända sånt här i kyrkan!”*

DEL III

1. Analys

a). Lars-Åke och Tolvstegsandligheten

Hur reagerar Lars-Åkes kristna tro i detta möte med en nutida längtan efter helhet? Lars-Åkes grund för sitt arbete med Tolvstegsandlighet framstår som stammande ur en djupt känd urskillnad mellan ”äkta tro” och mer ytlig, socialt förankrad sådan, samt en strävan efter integration mellan de mörkare och ljusare sidorna i människan. Båda dessa teman löper parallellt genom intervjun. De framstår som knutna till varandra på så sätt att äktheten i tron, för Lars-Åke, till stor del handlar om *hur* människor nalkas sin mörkare sida. Lars-Åke uttrycker en djup solidaritet med de mest utsatta i vårt samhälle, kanske inte så mycket utifrån kristen barmhärtighet, utan snarare utifrån en upplevelse av djup respekt inför den kamp utan skyddsnet som bedrivs inom Tolvstegsrörelsen. Han förefaller lägga stor vikt vid detta. Här finns kanske en reaktion mot gångna tiders mindre äkta kamp, inom ramen för kristendomen i Sverige? Lars-Åkes kristendom framstår som ett upprop till fördjupning, till en prövning av den slentrianmässiga tron.

Hur relateras kristen föreställningsvärld till längtan efter helhet i denna verksamhet? Vad har nutida helhetslängtan med missbruk att göra? För Lars-Åke handlar behovet av helhet om en integration mellan ljusa och mörka aspekter i personen. Missbruksarbete innebär troligen tydlig konfrontation med skarpt kontrasterande sidor av ljus och mörker. Kanske de mest utsatta människorna ser, och gestaltar, livets ljusare och mörkare aspekter på ett extra tydligt sätt? Skillnaden mellan ljus och mörker är väl aldrig tydligare än inom en kluven individ, vilket missbrukaren nog ofta är. Enligt Lars-Åke har det tidigare svenskkyrkligt kristna sättet att nalkas den mörka sidan inom människan varit att ta avstånd från den (synden) genom att identifiera sig enbart med den ljusa, goda sidan; den förlåtna, och räddfärdiga delen av mänskligheten. Erfarenheten visade honom att detta sällan ledde till djupgående, positiva förändringar inom individen. Istället vill Lars-Åke förknippa djupgående positiva förändringar med ett annat sätt att nalkas de mörka sidorna; en strävan mot att medvetandegöra och integrera, istället för att förneka dem. Tolvstegsandlighetens betoning på ansvarstagande av egna tillkortakommanden, konsekvenserna av det egna beteendet och det egna mörkret, gör det omöjligt att någonsin ”glömma” avigsidorna, omöjligt att någonsin helt identifiera sig med ” de rättfärdiga”. ”Synden”, mörkret, blir här inte något man kan vända sig bort från en gång för alla, utan något man måste lära sig handskas med, dagligen och stundligen. Att detta förhållningssätt rimmar bättre med Jesu budskap, än det av Lars-Åke tidigare observerade, framstår som uppenbart.¹⁹ Att förknippa tillfrisknad från missbruk med strävan efter helhet genom en integration av ljusa och mörka sidor, verkar helt begripligt och djupt förankrat i evangeliernas kristna lära. Här förefaller det som att en fördjupning av en kristen föreställningsvärld utgör svaret på längtan efter en större helhet.

Är någon annan tolkning möjlig? Kan man tänka sig att Lars-Åke egentligen lämnat en svenskkyrklig, evangeliebaserad kristendom, och istället valt en psykologisk ansats och föreställningsvärld som främst passar för djupt skadade individer, som miss-

---

¹⁹ Jfr t.ex. Mt. 23:25-28.

brukare och utslagna? Att Tolvstegsandlighetens budskap egentligen bara riktar sig mot denna del av mänskligheten? Svårligen. Genom att betrakta Tolvstegsandligheten utifrån Jesu betoning av ”saliga de fattiga i anden”²⁰, och hans konsekventa varande på de svagas, de små, de sjukas, och de förtappades sida, framstår denna andlighet som djupt evangelieförankrad, och därmed riktad mot alla människor. En väsentlig mening i det evangeliska budskapet förefaller ligga i att helande, botande eller upprättelse bara kan ges åt den som är medveten om sin sjukdom, sitt mörker, sin trasighet. Jesus säger sig ha kommit för att kalla syndare, inte rättfärdiga: ”Det är inte de friska som behöver läkare utan de sjuka”²¹. De misslyckade och trasiga gestaltas som medvetna om sin brist, och därför öppna för ett helande. De som istället kallar sig ”friska”, och som ifrågasätter Jesu umgänge med syndare²², framställs verkligen inte som i mindre behov av helande, bara som varande mindre mottagliga för det²³. Utifrån denna bild framstår Tolvstegsandlighetens kontinuerliga självrannsakan som en sanningens²⁴ väg helt i Jesu anda, och som en väg som i evangelierna anbefalles alla människor, inte bara de misslyckade. Det handlar om att våga se sin baksida, sin insida. Ytterst blir det en fråga om livsåskådning; vill man tro att människan besitter både mörka och ljusa krafter som kämpar mot varandra om herravälde, såsom det framställs i evangelierna, då förefaller Tolvstegsandlighetens kristendom vara konsekvent och sann²⁵. Vill man istället tro att människan egentligen bara besitter ljus, och allt det mörka endast är en ”avsaknad av ljus”, en brist på kunskap, en misstolkning och illusion, då kanske ett bortvändande från, eller förnekande av de mörka sidorna framstår som en sannare väg²⁶. Detta sistnämnda är en åskådning som dock ligger närmare gnostisk tanke än kristen lära. Jag tolkar därför Tolvstegsandligheten som grundad i kristen lära, djupt rotad i ett evangeliskt budskap vilket omsatts i praktik, och inte som en huvudsakligen psykologisk ansats anpassad speciellt för missbrukare.

Hur reagerar kristendomen i detta möte med behovet av helhet, och hur vill kyrkan bemöta det? Den holistiska aspekten i Sinnesrogudstjänsten handlar om att uppnå inre helande genom att bringa svåra, mörka och skämmiga sidor fram i ljuset, samt en strävan mot integration av dessa. Sinnesrogudstjänsten strävar också efter att bereda plats i kyrkan åt dem som befinner sig längst ned på den sociala skalan. För detta finns stöd i kristen lära. Men någonstans i den teoretiska överbyggnaden sker en koppling mellan ”de mest utsatta”, och ”alla människor” (Lars-Åkes ”... verkliga människor”), vad gäller inre tillstånd och behov av andligt/själsligt helande. Verksamhetens budskap blir därför ”Kom och känn igen dig, du får plats du med, hur du än är, vi är ju alla lika trasiga innerst inne”. Budskapet innehåller alltså en vass tagg, som troligen tenderar att väcka konflikt. Vem vill känna igen sig i heroinmissbrukaren eller uteliggaren ... Vem orkar se sin egen brist hellre än den andres misslyckanden och svek? Är det inte just denna vassa tagg som mycket av Jesu budskap också förefaller handla om? Är det inte just denna fråga som står för den kanske skarpaste skiljelinjen mellan människor, såväl som inom människor?

²⁰ Mt. 5:3.

²¹ Mt. 9:12-13

²² Mt. 9:11

²³ Mt. 23:13-33

²⁴ ”sanningens” i bemärkelsen av det kontinuerliga bekännandet av ”sanningen” om sig själv, de egna handlingarna, bristerna och avigsidorna; allt det där vi annars helst döljer.

²⁵ ”sann” i bemärkelsen logiskt följdriktig och överensstämmande.

²⁶ ”sannare” i bemärkelsen mer logiskt följdriktig.

Kan man bemöta detta med att vi visserligen alla har tillkortakommanden, men de är likväl av olika allvarlighetsgrad? Att missbrukaren och uteliggaren faktiskt är värre därän än jag eftersom det *syns* att han är det; det *känns* på lukten och det märks på beteendet ... Javisst, om jag sluter mig till att man kan döma hunden efter håren, att själens kvalitet *syns* på kläderna och *känns* av doften, vilket faktiskt ligger väldigt nära till hands att tycka. Ett gott rakvatten, en god parfym, associeras lätt till god kvalitet på alla plan. Jag måste därmed mena att det finns en kvalitativ skillnad mellan människor, att en del är bättre och en del är sämre i andlig bemärkelse, vilket visar sig genom livsval. Frågan blir då om det finns underlag för dessa tankar i kristen lära? Att döma hunden efter håren verkar inte vara vad Jesus gjorde alls. Att människor kan vara, i andlig bemärkelse, av bättre eller sämre kvalitet, och att detta visar sig genom deras livsval, rimmar illa med fundamentala kristna pelare som Jesu nära förhållande till samhällets marginaliserade och misslyckade individer, och hans avståndstagande från det tänkande som präglade de högre sociala skikten. Om något så förefaller motsatsen ligga närmast till hands; om en kvalitativ själslig skillnad fanns, så var det de trasiga och sjuka som var vinnarna ... Nej, i kristen lära kan jag inte finna grund för tron att yttre misslyckande står i proportion till inre kvalitet eller andligt misslyckande. Jag tolkar det som att kyrkan här vill bemöta nutidsmänniskans längtan efter helhet genom att uppvisa en radikal, stridbar och svårsmält sida – eller kärna – av kristendomen. ”Know thyself” ... Precis som på evangeliernas tid är det de mest utsatta, de ringa, de fattiga som i denna verksamhet utgör förebilder för det kristna budskapet, vilket dock underförstått riktar sig till alla.

Slutsats: Här relateras kristen lära till nutidsmänniskans andliga sökande efter helhet genom fokusering på helande, genom ånger och bekännelse av de egna mörka sidorna. Inre helhet söks genom kännedom om, och integration av dessa. Förebilder för detta arbete hämtas ur missbrukarens verklighet; en i evangelisk mening ”botfärdig” person. Budskapet är nytestamentligt och fundamentalt kristet, men gudstjänstformen är ny. Den nya formen fördjupar och aktualiserar en kristen livsåskådning, varvid svenskkyrklig kristendom här kan sägas ha tagit ett steg framåt i tydlig profilering. Kyrkan vill här möta nutidsmänniskans behov av helhet genom erkännandet av Gud *och* av livets och individens baksidor. Här finns också en strävan att råda bot på fördomar och hyckleri inom både kyrka och samhälle.

b). Ewa och Qigongmässan

Vilken är intentionen med Qigongmässan? Ewa vill integrera kroppen i Gudsrelationen, möjliggöra en form av kroppsligt helande genom rörelserna i kyrkorummet, men också lyfta fram den kristna mässan i sig. Det råder inget tvivel om att Ewas främsta inspirationskälla utgörs av en traditionell kristendom, och att hon vill möjliggöra för andra att hitta denna källa. Ytterligare en inspirationskälla förefaller viljan till en förnyelse vara, en förnyelse som passar in på nutidsmänniskan utan att göra avkall på kristet budskap. Denna framkommer genom att Ewa söker sig bort från en ensidigt intellektuell ansats och historiskt maktmissbruk, inte bara genom qigongen utan även genom inre hållning i predikan. I sin inre förnyelse söker hon fördjupad närvaro och kvalitet i sitt kristna budskap, som dock behåller en traditionell form.

Hur relateras en kristen föreställningsvärld till nutidsmänniskans längtan efter helhet genom Qigongmässan? Ewas orientering mot kroppen, bort från huvudet, är medveten och helt i harmoni med sådan längtan. Ewa förefaller mig vilja ha en så pass bred kristen bas att den förmår rymma olika föreställningsvärldar utan inre konflikt, vilket framkommer dels i orienteringen mot de svaga och utsatta, dels genom qigongen och Regnbågsmässor. Betoningen på svängrummet som ges genom tryggheten i den högkyrkliga traditionen kanske kan summeras som ”*allt som fungerar är gott*”? Övergången mellan qigongpasset och mässan är dock skarp; här saknas enkel kontinuitet, det handlar om två skilda världar i samma rum. Detta intryck förstärks av att så pass många deltagare valde att inte fortsätta med mässan. Slutsatsen blir att även om andra föreställningsvärldar och verktyg kan användas för att tjäna ett gott syfte, så beblandas dessa inte helt med den kristna sfären, det kristna fokus som mässan är. De aspekter som faller utanför den kristna mässan förblir i bakgrunden, den fysiska aspekten blir inte riktigt integrerad i gudstjänsten.

Hur positionerar sig kristendomen i denna verksamhet? Kroppen som nödvändig ingrediens i Gudsrelationen, kroppen som möjligt hinder i Gudsrelationen, kroppen som uttryck för människans själsliv och kristendomen som en specifikt kroppslig religion – alla dessa aspekter framkommer i Ewas intention. Nutidsmänniskans behov av fysiskt helande, och kroppen som en bortglömd mänsklig dimension uppmärksammas. Stöd tas i kristet arv när det gäller mål, mening, och intention, men hjälp hämtas från annan tradition när det gäller medel. Ewas mässa har ingen direkt kontakt med det kroppsliga. Är det så att det inte finns något specifikt kristet verktyg för kroppens integration i mässan? Ewa antyder att kristendomen förlorat öppenhet för sådana aspekter längs den historiska vägen, i vår del av världen. Verksamhetens budskap blir: ”Kyrkan tar gärna emot den som söker sådant, men är själv inte riktigt hel. Det finns andra traditioner som bättre tillvaratar människans fysiska aspekter”.

Betyder det att kristendomen här ogiltigförklarar sig själv? Det finns ingen direkt konkurrens mellan mässan och qigongen; de engagerar åtskilda aspekter och dimensioner. Qigongen verkar ha en förmåga att sammanföra sinne och kropp, sammanbinda närvaron i huvudet med närvaron i kroppen. Ewas intresse av qigong förefaller också handla om dess praktiska förmåga att svara mot nutidsmänniskans behov, och inte om dess andliga förankring eller teoretiska sida. Hennes kristna mässa förblir också helt traditionell. Jag sluter mig till att Ewas syfte inte är att låta sin kristna lära inspireras och påverkas av annan föreställningsvärld för att bli mer holistisk. Istället erbjuds ett verktyg för kroppsligt fokus, hämtad från annan föreställningsvärld, som komplement och bisats till den helt kristna verksamheten. Kristendomen står oförändrad.

Kan detta tolkas som en ännu olöst integration hos Ewa, mellan den kristna missionen, och nutidsmänniskans behov, ett glapp mellan intention och resultat? En tolkning är att det hos kristendomen saknas förmåga att låta kroppen gestalta och uttrycka kristen tro, eller att ge utrymme för kroppsligt helande i samband med gudstjänst, vilket motsägs av att många andra kristna traditioner och gudstjänstformer tillåter och uppmuntrar kroppens deltagande i riten. Fysiskt helande, rituellt rörelse, dans och liturgisk rörelse förekommer bevisligen ofta i samband kristen gudstjänst och/eller mässa. Dock är det ju så att den kristna mässan i regel inte fokuserar kroppen, utan själen. Även om kroppen i kristen tradition är ”det heligas tempel”, så är det dock ”bara” ett tempel, och i mässan

adresseras *huvudsakligen* det heliga. Det förefaller svårt att möblera om i en sådan hierarkisk värdeordning, utan att göra stora förändringar på kristendomens väsen, såsom det framstår i evangelierna. Det förefaller som att kristendomen visst kan ge mycket utrymme åt många olika fysiska aspekter, även om dessa svårligen kan komma att utgöra själva centrum i kristen mässa.

Det kan också vara så att det finns en poäng för Ewa att låta qigongen och mässan leva i åtskilda rum, för att inte göra den kristna mässan oigenkännlig för dess besökare, som till övervägande del var äldre. Denna tolkning backas upp av uttalandet om att Ewas alternativa mässor inte uppfattas som hotfulla, just därför hon fortfarande firar helt traditionella, högkyrkliga mässor. Kanske denna variant är den enda möjliga i en högkyrklig församling, när hänsyn till många smaker måste beaktas? En tredje tolkning är den som nämnts ovan, att situationen belyser en ännu ofärdig integration mellan olika behov och ambitioner inom Ewa själv, en ännu obesvarad fråga: ”Hur får man ihop nutidsmänniskans längtan och behov med kristendomen, utan att göra avkall på kristendomens tydliga identitet?” Denna tolkning finner visst fäste i den vikt Ewa tillskriver stoltheten över det kristna arvet, och sin djupa förankring i Traditionen. Kanske finns en rädsla att kritisera dess fullkomlighet? Ewa erkänner behovet av helande, behovet av ökad kroppsorientering, men har kanske inte funnit ett fullgott sätt att betona kroppen som integrerad med resten av människan, inom kristen tradition? Här kan också finnas en koppling till Ewas notering om att just kvinnor står i ett direktare förhållande till sin kroppslighet. Kvinnors roll och position i kyrkan och i den liturgiska utformningen är förvisso en ännu inte helt löst fråga. Jag finner att det finns utrymme för alla dessa tolkningar. Dels kan Qigongmässan vara ett praktiskt sätt att föra in en viss förnyelse i ett högkyrkligt sammanhang, utan att för den skull vålla konflikt eller väcka protest. Dels kan den vara ett tecken på en ännu olöst integration av hela människan i den kristna gudstjänsten, samt av kvinnors roll i liturgisk utformning.

Slutsats: Här relateras kristendomen till nutidsmänniskans behov av helhet, i sin ganska traditionella, svenskkyrkliga form, men med ett bihang från annan föreställningsvärld. Den holistiska aspekten bemöts ur ett fysiskt helandeperspektiv, men också ur ett kompletteringsbehov av människans fysiska aspekt. Kristen föreställningsvärld reagerar genom att behålla oförändrad position, men verktyg för den holistiska aspekten hämtas från kinesisk friskvård. Den holistiska ansatsen lever alltså åtskild från den kristna, och frågan om integration mellan människans olika aspekter i Gudsrelationen lämnas öppen och obesvarad. Kyrkan vill här bemöta nutidsmänniskans längtan efter helhet genom att erbjuda rum och resurser för ett fysiskt helandeperspektiv, vilket ges som komplement till traditionell svenskkyrklig gudstjänst, men åtskilt denna. Det fysiska helandeperspektiv som erbjuds stammar ur annan föreställningsvärld än den kristna.

c). Ökenmässan

Hur relateras kristen föreställningsvärld till nutidsmänniskans längtan efter helhet genom Ökenmässan? Dess innebörd och budskap är otvetydigt; kristen lära, tro och tradition presenterar sig här som varande *i sig* holistisk, engagerandes kropp, själ, sinne och ande, utan skarp åtskillnad dem emellan. Människan bemöts som en integrerad helhet av skilda dimensioner. Ingen enskild del av Ökenmässan kan heller ses som åtskild från övriga ingående delar. Brödbaket är en del av riten, bönen är en del av brödbaket, brödet

är en del av mässan, synden är en del av människan. Sinnligheten får näring i alla mässans estetiska aspekter, kroppen deltar i viss mån genom rörligheten i kyrkorummet. Den enskildes individualitet betonas genom den enskilda syndabekännelsen och förbönen, men är integrerad i hela mässans gemenskap. Helandenaspekten ingår på speciellt sätt i förbönsmomentet. I mässan ingår de fyra elementen i form av vatten (bestänkning med vigvatten), eld (tända ljusen), jord (bröd och vin) och luft (Anden; fridshälsningen). Ökenmässans holistiska karaktär ligger främst i att alla aspekter gestaltas integrativt; här framhävs sammanhangen och det jordiska och andliga livets samspel.

Ökenmässan är en ortodox mässa, vars yttre form inte ändrats så mycket sedan fornkyrkans tid som mässorna i icke-ortodoxa kristna traditioner. Kristendomen finns alltså här kvar nära en urform. Kanske kan man därför anta att den koptiska fornkyrkans människobild och förhållningssätt var mer holistiskt präglad än vår tids? Det kan också tänkas att just eftersom formen är så pass gammal, så har eventuella ”skarpa kanter” slipats ned, jämnats ut av tidens tand och transporten till Sverige. Detta motsägs av det faktum att Svenska kyrkans mässa, som till sitt väsen är lika gammal men som med avsikt slipats av i kanterna, inte uppvisar några holistiska tendenser. Det förefaller troligt att den koptiskt-ortodoxa mässan, genom sin konservatism, lyckats behålla något av sin fornkyrkligt essentiella avsikt, som i mycket präglas av det samspel mellan olika aspekter som tidigare angetts (se ovan sid. 5). Ökenmässan kan sägas gestalta kristendomen som ett holistiskt perspektiv på människa och tillvaro.

Men är det inte så att den kroppsliga aspekten får mindre uppmärksamhet i Ökenmässan, än övriga aspekter? Utan svårighet kan man säga att den andliga, den sinnliga²⁷ och den intellektuella aspekten får sitt till livs i Ökenmässan, men kanske inte lika självklart kroppen²⁸? Visst finns rörligheten, knäfallet och måltiden, men räcker det? Eller är jag som nutidsmänniska offer för en historiskt-kompensatorisk längtan efter *extra* betoning på kroppen, på övningar i kroppslig närvaro, kroppslig befrielse, kroppsligt helande? Det är troligt, med tanke på vår tids intellektuella rationalism, och New Age-andlighetens gestaltning av människors längtan efter kroppsligt helande (se ovan, sid. 4). Visst är det ett karaktärsdrag i nutidsmänniskans längtan efter helhet, ett behov av att ta igen ett förlorat fysiskt fokus, vilket också gör sig påmint inom mig. Denna längtan får kanske inte fullt utlopp inom ramen för Ökenmässan. Ökenmässan härstammar från en tid då sådan kompensatorisk längtan kanske inte var aktuell, då människans kroppsliga varande ännu inte förskjutits, reducerats eller särskiljts från hennes övriga varande. Här deltar människans fysiska aspekt både i inre budskap och i yttre form, och gör det betydligt mer än i traditionella svenskkyrkliga mässor. Nej, Ökenmässan framstår inte som underbetonandes kroppen, men ändå finns utrymme för mer fokus på kroppslig närvaro, kroppsligt deltagande och/eller kroppslig befrielse i en kristen mässa. Frågan är om en i sig balanserad, holistisk verksamhet som Ökenmässan, ska ägna sig åt att överbetona det som varit underbetonat? Kanske behöver inte allt rymmas i samma fack ...

Är det möjligt att tolka Ökenmässan som en rit i en kroppsfrånvänd religion, där kroppen från början hade en reducerad betydelse? Det är svårt att se kristendomen som kroppsfiendlig utifrån inkarnationen. Den mänskligt fysiska aspekten betonas också i

²⁷ Framförallt i bemärkelsen sinnesförmimmelser som lukt, syn och estetisk njutning.

²⁸ Kroppens aktiva deltagande i uttryck och gestaltning av Gudsrelationens många aspekter och dimensioner.

mässans bröd, som förvandlas till Kristi kropp och blod. Det är svårt också med tanke på den vikt som lades på fysiska helanden i evangelierna. Kroppen föreföll betraktas som både boning för det heliga, och som potentiellt kaotisk och ointresserad av det heliga. Kristendomen kan svårligen ses som en ur evangelieperspektiv kroppsfientlig religion, även om detsamma inte kan sägas om alla dess historiska evolutionsformer.

Hur reagerar kristendomen här; handlar Ökenmässan om att kyrkan vill sälja ett gammalt, dammigt budskap i en ny förpackning? Ligger intentionen huvudsakligen i att värva gudstjänstbesökare? Att Ökenmässan importerats till Sverige och översatts till svenska, är synnerligen välbesökt samt upplevs som ett andligt hem för personer från många olika håll, tyder på att dess holistiska form ligger rätt i tiden. Den tillfredsställer något i en nutida längtan, men svarar den mot ett behov framförallt hos de *kristna* eller mot en mer allmän, andlig längtan efter holism? De många konversionerna, upplevelser av fördjupad kristen tro, samt det faktum att folk reser från de egna församlingarna till Högalid för denna mässas skull, tyder på djupa engagemang. Ökenmässan förefaller väcka, och väckte även hos mig, känslor av något kvalitativt ”äkta”, upplevelser av en ”äkta”²⁹ kristendom. Ingenting tyder på ett huvudsakligen ytligt marknadsföringsintresse.

Medarbetarnas intention förefaller handla lika mycket om att fördjupa sin egen kristna tro, som att dela glädje och fest med andra. Något annat kan inte antas föranleda en sådan utstuderad ritual kring brödbaket exempelvis. Intentionen är alltså inte riktad enbart utåt, utan först inåt, sedan som en frukt av detta utåt, till gemenskapen. Man gör inga speciella förklaringar, anpassningar eller ursäkter angående det kristna innehållet. Intentionen förefaller därför vara fokuserad mot en fördjupning av kristen tro. Verksamhetens budskap är: ”Kom till festen – här finns mat och dryck för alla tider. Här finns näring för både sinne och själ, för både enskildhet och gemenskap”. Verksamheten är dessutom påtagligt ekumenisk, och förefaller ointresserad av teologiska skillnader mellan Svenska kyrkan och ortodoxa kyrkans lära. Ökenmässan kan inte sägas vara motiverad av ett värningsintresse, och inte heller av att sälja ett Svenskyrkligt budskap. Den förefaller svara mot ett behov av kristen holism och fördjupning.

Slutsats: Här relateras kristen lära och föreställningsvärld till nutidsmänniskans längtan efter helhet genom att presentera kristen rit i en traditionell och forntida form, där både form och budskap uttrycker holism. Helhetsperspektivet gäller både människans många aspekter och det mänskliga i samspel med det gudomliga. Verksamhetens kristna lära är inte påverkad av eller anpassad till nutidsmänniskans specifika situation och behov; människans behov av Gud betraktas som detsamma genom alla tider. Formen tillhör dock en annorlunda föreställningsvärld än den nutidssvenska, och förefaller genom detta svara mot ett behov av fördjupad kristen holism. Importerad kristen föreställningsvärld inspirerar och upplivar här svensk sådan. Kyrkans kristendom har här reagerat genom att ta ett rejält kliv framåt i stark profilering, för att möta nutidsmänniskans behov. Nutidsmänniskans längtan efter helhet bemöts av kyrkan genom en äldre, holistisk kristendom och gudstjänstform.

²⁹ ”äkta” i bemärkelsen ”icke-falsk”, ”icke-ytlig”, dvs. djupt känd och förankrad.

d). *Maria och Sofiamässan*

Hur relateras kristen lära till nutidsmänniskans längtan efter helhet i Sofiamässan? De holistiska inslagen i Sofiamässan är många, och ligger på många olika plan. De finns i innehållet: i dansen, delaktigheten, gemenskapen, och de symboliska ritualerna som växer fram ur erfarenhet och längtan. De finns i den kvinnliga verklighetstolkningens återupprättelse, som komplement till en tidigare överbetonad manlig sådan. De finns i helandet av trasighet och utsatthet för enskilda kvinnor, men även i helandet i det större perspektivet av begreppsvärld och samhälle. Slutligen finns de i själva Sofiabegreppet, som sägs rymma skapelsen, hela inkarnationens skeende och alltings inre väsen och bestämmelse (sid. 10). Den kristna föreställningsvärlden genomgår här i viss mån en inre omvandling för att i sin Sofiastiska form erbjuda en exklusiv plats åt det kvinnliga. Den är därför användbar för feminism och kvinnokamp. Men ligger fokus på att Sofiamässan erbjuder en kvinnlig väg till Gud, en kvinnlig tolkning av kristendom, eller ligger fokus på att Sofiamässan erbjuder feminismen en väg in till kristendom och kristen idévärld?

Det förra kan motiveras med att Sofiamässan startades av Kvinnor i Svenska kyrkan, ur behovet av en gudstjänst präglad av kvinnlig erfarenhet. Sofiamässan erbjuder en kvinnlig form av kristendom genom sitt kvinnliga gudsbegrepp, sitt kvinnliga språk, sin kvinnligt utformade rit, sin betoning på relation och delaktighet. Den är en kvinnlig mötesplats för identifikation och en källa till näring. Det andra alternativet skulle kunna motiveras med att Svenska kyrkan är en tung patriarkalisk pjäs, bärare av tungt kulturarv, till vilket feminismen också måste förhålla sig. Som Maria poängterade går många till Sofiamässan av ideologiska skäl. Sofiamässan är i sig ett ideologiskt ställningstagande. Den är också en verkstad där trasiga kvinnor får vila och upprättelse, där man tar ställning mot att kvinnlig verklighet försummas eller missbrukats. Den är ett verklighetsförankrat färdmedel för feminismen, ett sätt att utforska och uttyda vägen vidare både inom ramen för kristen tro och bortom sådan. Det framstår alltså som att det finns flera olika skäl bakom Sofiamässans firande. Detta bekräftas av Marias indelning av besökarna i tre skilda grupper³⁰. Kristendom och feminism förefaller i Sofiamässan leva i en form av ömsesidigt befruktande relation. Kristendomen har trots djupgående metamorfos lyckats behålla sin svenskkyrkliga identitet i detta möte, vilket Domkapitlets godkännande visar. Jag uppfattar det som att kristen lära, i Sofiamässan, inriktas på komplettering och helande av ensidiga maktförhållanden, idévärld, språk och uttryck, men också av trasiga individer. Kristen lära öppnar sig för inspiration från annan föreställningsvärld, men bidrar i sin tur också med form och potential åt denna.

Hur relateras Marias kristna lära till nutidsmänniskan andliga sökande och längtan efter helhet? Maria betonar befrielse-teologiska rötter och prioriterar värnandet om de svaga. Hon träffar många av Sofiamässans mest utsatta kvinnor i privata samtal. Denna omsorg om svaga och marginaliserade speglar en klassisk och fundamental aspekt av kristendomen³¹. Hon förankrar sitt engagemang teologiskt i Jesus som den gränsöver-

³⁰ De som huvudsakligen söker ett helande, de som huvudsakligen söker en holistisk liturgi, samt de som huvudsakligen går av feministiskt-ideologiska skäl.

³¹ I bemärkelsen att den bygger på det näst främsta budet i Jesu lära, dvs. ”älska din nästa som dig själv” (Mt. 22:39-40). Kärleken till nästan är ett återkommande tema i NT (t.ex. Mt. 25: 35-45; Joh. 15:17), och i den tidiga kyrkans kristendom (t.ex. Apg. 2:45; 3:6; 20:35), och sedermera en central kristen tanke och tradition, globalt och historiskt.

skridande kärleken. Hon betonar förening och gemenskap ”... *den som bryter ned skiljemurar ... riten behöver peka på det som förenar oss*”. Marias mål framstår som främst, men inte enbart, handlande om kvinnors befrielse och upprättelse. Mänskligt helande, i förening och gemenskap, förefaller dock vara övergripande centralt. Även detta har stark förankring i evangeliernas budskap³².

Kan man istället tolka det som att kristna begrepp, hos Maria, används i feministiskt-politiskt syfte? Befrielse-teologi och feministisk teologi tar ju ställning för ett förändringsarbete som syftar till en rättvis, jämlik och upprättande social ordning här och nu, i den jordiska tillvaron. Fokus, för befrielse-teologi och feminism, ligger på världslig social ordning, fördelning och rättvisa, och inte på en andlig, himmelsk tillvaro i en dimension bortom tid och rum. Den kristna läran appliceras i dessa läror i en huvudsakligen materiell dimension. Den kristna Gudens, eller Sofias, roll i detta framstår som något oklar, utöver en Vishetens princip, en inspiration, en livets källa, en Rättvisans princip. Möjligen finns hos Maria en antydning av ett idealiskt tillstånd av kärlek, bortom allt ont, bortom allt som splittrar och särskiljer, en evig gemenskap. Vägen dit går dock otvetydigt genom praktiskt arbete för social rättvisa och jämlikhet. Sökandet efter helhet förefaller hos Maria handla om en socialt och samhälleligt grundad befrielseprocess, en befrielse från yttre förtryck såväl som internaliserat sådant. Ja, det kanske kan finnas fog för att säga att kristendomen hos Maria i någon mån används i feministiska syften. Dessa syften får dock plats inom ramen för svenskkyrklig kristendom, även om de möjligen saknar intresse för den transcendentala verklighetens aktualitet.

Hur vill Maria genom Sofiamässan bemöta nutidsmänniskans längtan efter helhet? Genom att erbjuda aktuella livstydande verktyg för kvinnor, integrerade i svenskkyrklig gudstjänst och mässa. Hon vill också i förlängningen erbjuda en holistisk förening mellan manligt och kvinnligt, eller bortom manligt och kvinnligt, befriad från förkrympande attribut i ansats och språk. Här eftersträvas också det holistiska perspektivet genom delaktighet och närhet till livet, den egna verkligheten. Budskapet riktar sig till kvinnor, och säger: ”Kom och känn igen dig, känn dig hemma, kom och upplev din kvinnliga verklighet som fullt duglig, väsentlig och möjlig att leva i och ur.” Med tanke på det holistiska religiösa budskapet, och mässans holistiska innehåll och upplägg, är det uppenbart att kvinnor känner sig hemma i det holistiska sammanhanget. Det råder faktiskt en nästintill fullkomlig likhet mellan det som definierats som längtan efter helhet (se ovan sid. 4), och det som definierats som kvinnors livstydande redskap och sätt att erfara livet enligt Eriksson och Edgardh Beckman (se ovan sid. 10 – 11). Gemensamma nyckelord är behovet av helande, betoning på upplevelse, förnimmelse, sinnlighet, kropp och rörelse, och en samstämmighet mellan inre och yttre verklighet. Det kan därför vara motiverat att säga att kyrkan här vill svara på längtan efter helhet genom att erbjuda nutidsmänniskan en kvinnlig verklighet och livsdimension, på många plan.

Vadan då denna närhet och synonymitet mellan kvinnligt och holistiskt? Hur ser relationen mellan helande, längtan efter helhet, andligt sökande och kvinnors behov av idag ut? Handlar det endast om att kvinnor söker helande och helhet i högre grad än män, utifrån sin tidigare förskjutna position, eller handlar det om att ett helt samhälle söker helande och helhet, utifrån sin tidigare ensidiga betoning på rationalitet, effektiv-

---

³² t.ex. Mk. 6:7,13; Mt. 7:21-22.

tet, intellektualitet etc., eller är det en parallellprocess? Ingenting hos Hammer eller Wikström indikerar att längtan efter helhet skulle vara förbehållet kvinnor (se ovan sid. 4). Det kristna arvet inom Svenska kyrkan, med sin ensidiga betoning på intellektuellt-verbalt förhållningssätt och maktspråk, talar för att det är ett helt folk och en hel kultur, inte bara ett kön, som törstar efter helhet. Finns det då en essentiellt ”kvinnlig livsprincip” som befinner sig i en återhämtningsprocess i samhället, långt bortom enskilda kvinnors liv? En process som lett till att tänkande och världsbild för både män och kvinnor kommit att präglas av ökad insikt om helhet, och tidigare försummade livsaspekter? Möter svensk kristendom genom feminism och kristen kvinnokamp sin förloerade själ? Handlar det i så fall om en aspekt som gått förlorad i historien, eller en aspekt som aldrig riktigt erkänts och utforskats? Kan kristendomen överhuvudtaget förstås annat än genom ett holistiskt perspektiv? Här väcks en åder av tankar och genusteoretiska frågor och möjliga svar som sträcker sig vida bortom horisonten för detta arbete, men utgör en anmärkningsvärt tydlig och intressant väg vidare inom detta ämne. Jag kan här endast konstatera att närheten, inom ramen för svenskkyrklig kristendom, mellan andligt holistiska perspektiv å ena sidan, och kvinnliga och feministiska perspektiv å andra sidan, framstår som återkommande och mycket tydligt.

Slutsats: I Sofiamässan relateras kristen föreställningsvärld till nutidsmänniskans behov av helhet utifrån en djupt holistisk front. Kristendomen kan här agera helande, holistiskt kompensatoriskt och närande. Kristen och feministisk föreställningsvärld kan sägas befrukta varandra med ömsesidigt utbyte, medgivandes olika fokus för olika deltagare. Tillsammans ger mötet mellan dessa båda världar upphov till en ny skapelse, som dock lyckas behålla sig inom ramarna för bådas identitet. Kyrkan vill här bemöta människors längtan efter helhet dels genom en omtolkning och nyorientering av en traditionell, kristen lära, utan att förlora dess identitet, dels genom att erbjuda kvinnliga verktyg för tolkning av liv och religion. Marias kristendom har möjligen fokuserats på en feministisk-politisk front, genom sin dimension av rättvisa och upprättelse, varvid nutidsmänniskans behov av helhet bemöts genom helande av sociala sammanhang och relationer. Möjligen är den transcendentala och eskatologiska dimensionen av kristendomen här oklar, eller annars omöjlig att uttala sig om utifrån materialet.

e). Kristen djupmeditation

Hur relateras kristen lära till nutidsmänniskans längtan efter helhet genom denna meditationsform? Här förmedlas genom namnet att det finns en tradition av ”äkta” meditation även i kyrkans arv, och inte bara hos andra andliga traditioner som kanske är mer välkända just för detta. Verksamhetens innehåll säger dock något annat. Trots namnet saknades ändå direkt anknytning till kristen tradition. Här använder man sig alltså av kristendomen huvudsakligen i etikettsyfte, trots att Pia inledningsvis hänvisade till kyrkans långa tradition inom området. Varför? Och varför då inte hellre kalla verksamheten för ”*za-zen*”, eller ”*zenmeditation*”? Budskapet som förmedlas blir: ”kyrkan erbjuder gärna rum och resurser i andlighetens namn, men kristendomen har inget eget relevant material av fullgod kvalitet när det gäller meditation”.

En möjlig avsikt med en icke-kristen form för en verksamhet, kan naturligtvis vara att inte avskräcka människor som känner sig främmande för kristet sammanhang när det gäller andlig fördjupning. Genom att inte tillämpa specifikt kristna traditioner, undviker

man att skrämman bort människor innan de smakat på effekten av det man har att erbjuda. En sådan avsikt skulle vara begriplig utifrån vår kristna historia (se ovan, sid. 5). Å andra sidan benämner man meditationen för *"kristen"*, vilket helt motsäger denna tolkning. Istället kan man då fundera kring introduktionens innehåll, där det inte bara anknyts till zenbuddistisk tradition, utan även till psykologiska termer enligt psykodynamisk och/eller jungiansk teori. Det framstår som att man eftersträvar en bred effekt, ett synkretistiskt intryck, lite härifrån och lite därifrån, för att servera en sammansatt kompott av olika föreställningsvärldar. Denna kompott torde kunna tillfredsställa många smaker och gå fri från risken att stötas bort p.g.a. krävande ensidighet. Ett kristet namn, en japansk form, ett psykologiskt innehåll.

Denna tolkning förefaller rimlig utifrån den ovilja som finns idag att lita till något annat än den egna erfarenheten (se Wikström ovan sid. 4). En tradition med tydlig, och hävdvunnen identitet, t.ex. kristen eller zenbuddistisk sådan, ställer högre krav på deltagarens ställningstagande än en blandad kompott, som istället ger utrymme för mer individuell variation. Ytterligare en möjlighet är att man inte finner kristen tradition av och kring meditation vara användbar eller fullgod, och att man därför söker adekvatare verktyg från andra föreställningsvärldar. Denna tolkning förefaller rimlig utifrån det faktum att personer i en kristen sammanslutning, dominikanorden, anammat japansk za-zen teknik för inre bön, samt utifrån att inga kopplingar görs under introduktionen till inre bön i kristen tradition. Det motsägs möjligen av att man använder en kristen benämning på meditationen. Kanske finns här en blandning av motiv: både en upplevelse av att den kristna traditionens tekniker inte räcker till för nutidsmänniskans behov, och att man eftersträvar en okomplicerad och inte alltför krävande verksamhet som kan locka människor till kyrkan. Svenska kyrkan med sina låga deltagarsiffror, kan ha ett intresse av att helt enkelt locka in människor i kyrkan, i ett kristet sammanhang, utöver viljan att bemöta nutidsmänniskans sökande på ett tillfredsställande sätt.

Vad står det "räddhågsna tassandet" för; mitt intryck av osäkerhet? Kanske bara en misstolkning från min sida, men det påminner mig ändå om att andlig praxis och rit, och speciellt sådan mytomspunnen sort som meditation, många gånger omgärdas av osäkerhet och ovana. För en sökande nutidsmänniska finns ju inget självklart, välbekant mönster att falla tillbaka på, man beträder hela tiden ny mark, guidad endast av inre längtan, och behov av att få det inre att gå ihop med det yttre, i enlighet med Wikströms analys. Den synkretistiska kompotten bidrar, å ena sidan, till frihet från en given struktur i den andliga riten. En given struktur kan upplevas som en trång och stel klädnad, en begränsning och en ofrihet, vilket delvis torde ha sina skäl i svensk kristen historia. Å andra sidan kan en given struktur också ge frihet att vila i ritens djupare mening och dimension, då uppmärksamhet och närvaro, i en välbekant handling, kan frikopplas från kroppens yttre beteende.

Slutsats: Svenskkyrklig kristendom har här reagerat genom att ta många steg tillbaka, intill utplåning av sitt traditionella budskap, för att erbjuda plats åt en synkretistisk blandning. Den holistiska aspekten syftar till inre stillhet, samt harmoni mellan inre och yttre varande. Innehåll och form präglas av andra föreställningsvärldar. Kristen föreställningsvärld berörs endast genom verksamhetens namn och lokal. Verksamhetens mål ligger helt inom ramen för kristen lära. Kyrkan vill här bemöta människors sökande efter helhet med avseende på inre stillhet och förankring i sitt djupare själv, genom att erbjuda rum och resurser samt använda sig av icke-kristna föreställningsvärldar som verktyg och medel.

f). När det känns som allt har brutit

Hur relateras kristen lära och föreställningsvärld till nutidsmänniskans längtan efter helhet i denna mässa? Betoningen ligger på framlyftandet av dolda och smärtsamma känslor och minnen till medvetande och uttryck, med syfte att bearbeta dessa för att slutligen nå ett frigörande, en befrielse, en ordning, i känslolivet. Innehållets budskap är att smärtsamma upplevelser kan integreras när känslor får gestaltas och sedan bearbetas i samtal. Ingen direkt betoning framkommer vad gäller den andliga eller specifikt kristna, transcendent dimensionen, utan fokus förefaller ligga på befrielse från konkret känslomässig plåga. Det handlar om ett inre helande, och helande är centralt i kristen lära. Även innehållet präglas av holism, då det mycket baseras på upplevelse och konkret handling i symbolisk rit. Men frågan är om kristen lära appliceras i denna mässa, förutom det faktum att Jesus helade människor? Fanns det någon djupare kontakt mellan det kristna budskapet och individens gestaltning av personlig smärta?

Bearbetning av personliga smärtsamma händelser, minnen och känslor genom att uttrycka och gestalta dessa, torde i vår kultur ha sina rötter främst i psykologisk föreställningsvärld. I många kulturer är det ett integrerat och vedertaget socialt beteende, men i vår kultur finns inte självklart utrymme för detta på naturligt sätt i det sociala livet. Därför föds begripligen ett behov av en rit inkom för detta syfte. Skillnaden mellan socialt integrerade och accepterade uttryck av smärtsamma känslor, och denna rit, är att man i det första fallet har andra människor som ”måltavla”, som receiver³³ och container³⁴ av det egna uttrycket. I brustenhetens mässa sker riten i kyrkorummet, och integrerat i en kristen mässa, varvid det åtminstone ligger nära till hands att använda Gud, eller Jesus, som receiver och/eller container. Ändå inte, eftersom den kristne Guden förefaller vara obegriplig och distanserad för de flesta (se ovan, sid. 4).

Inte heller i intervjumaterialet berörs på något sätt det specifikt kristna, vilket delvis torde bero på att Christina inte känner sig hemma med ”*det religiösa*”, men kan knappast helt förklaras genom detta. I den mån brustenhet relaterades till kristen lära så upplevdes detta inte av henne, som deltagare, som märkbart eller påtagligt. Detta talar i alla fall för att en sådan relation inte betonades på ett framträdande sätt. Möjligen ges kanske inte någon närmare förklaring av hur den kristna Guden eventuellt skulle relatera till den personliga upplevelsen av smärta, annat än som en bakgrundstablå? Det är också

³³ Receiver = (eng.) mottagare, här den/det jag i första hand *relaterar* till när jag uttrycker mina smärtsamma känslor.

³⁴ Container = (eng.) behållare, här den/det som får *härbergera* de smärtsamma känslorna åt mig, eller tillsammans med mig.

mycket möjligt att en sådan koppling gjordes, men att Christina inte uppfattade den, då hon inte var helt engagerad i riten. Enligt Ingela Bendt (se ovan, sid. 21) var mässans avsikt att ”frigöra energi”, ”fungera som en väg ut ur kaos”. Detta mål framstår i första hand som frukten av psykologisk gestaltning och bearbetning av känslor, mer än som en frukt av en Gudsrelation, även om det ena ju inte behöver utesluta det andra. Mässans avslutande sharingsamtal bär prägel av psykologiskt tänkande och form, där svåra känslor bearbetas i gruppsamtal, men kan också knytas till en kristen föreställningsvärld, då delandet av smärta och svårighet utgör en central tanke³⁵. Det övergripande intrycket är dock att kristen lära inte relateras tydligt till det inre helandet.

Finns det något utrymme för en motsatt tolkning, d.v.s. att det skulle råda en tydlig relation mellan det inre helandet och en applikation av kristen lära? Helanderiten är förlagd mitt i mässan, och man sjunger Taizésånger som ju oftast har en tydlig prägel av Gudsvädjan och Gudstillbedjan. Man avslutar också bearbetningsriten med nattvardsgång. Jovisst, men i detta framstår ändå ”det kristna” mest som bakgrundskontext. En tydlig koppling, där kristen lära t.ex. skulle tillhandahålla verktyg och konkreta förfaringssätt för bearbetning av det svåra, saknas ändå. Förfaringssättet är otvetydigt lånat från psykologin och kan inte sägas vara grundat i NT, i den mån Jesus någonstans uttryckligen skulle ha sagt eller åsyftat: ”gestalta era känslor och era smärtor, så skall ni bli befriade”. Därmed naturligtvis inte sagt att tillvägagångssättet inte skulle vara effektivt eller bra.

Jag tolkar det som att ett äktenskap mellan kristen lära och den personliga erfarenheten av brustenhets och separation inte helt framgår eller självklart finns i denna verksamhet. Här är det psykologiskt tänkande som ligger i fokus, och det kristna som utgör bakgrundskontext. Riten hämtar verktyg från psykologisk föreställningsvärld för hantering av smärta, men erbjuder dock en valfri möjlighet att vända sig mot kristen Guds bild när det gäller förankring av personen i ett större sammanhang. Budskapet blir ”Kom och arbeta med dina smärtsamma upplevelser. Kyrkan erbjuder plats och bakgrund, men har inga egna användbara verktyg, men dem lånar vi in”. Deltagaren kan, men behöver inte nödvändigtvis för att finna meningsfullhet i riten, vända sig till denne Gud för en upplevelse av trygghet i ett sammanhang vari den personliga och smärtsamma erfarenheten kan rymmas. Det kan sägas råda ett respektfullt förhållande mellan den psykologiska och kristna föreställningsvärlden. De befruktar kanske inte varandra, men de tillåts ändå fungera som integrerade delar i ett övergripande kristet sammanhang.

Slutsats: Kristen lära kan här stödja sig på sin betoning av helandet. Holistiska aspekter betonas också genom ritens förankring i upplevelse och erfarenhet. Helandenaspekten berör dels personlig brustenhets, dels en kulturell bristsituation. Inre helhet söks genom uttryck och gestaltning av smärtsamma upplevelser, samt sharingsamtal. Sinnebild och verktyg hämtas från psykologisk erfarenhet. Helandet landar inte helt tydligt i kristen lära, även om det fungerar som en integrativ del i kristen mässa. Kristendomen står möjligen oförändrad och oaktiverad, men delar rum med psykologisk föreställningsvärld. Gudstjänstformen är ny då den huserar båda föreställningsvärldar, utan nödvändig koppling dem emellan. Kyrkan tar här ett lätt steg tillbaka för att erbjuda sig som

---

³⁵ T.ex. Mt. 25:40.

rum och möjlig bakgrundskontext i människors sökande efter inre helande och holistisk upplevelse.

2. Diskussion

I det första avsnittet, (a), utforskas hur verksamheterna kan relateras till aktuell teologisk debatt. I det följande avsnittet (b), förs en bredare och mer övergripande diskussion utifrån arbetets syfte och huvudfrågor.

a). Relationen mellan tanke och handling; teologi och verksamhet

Den undersökta teologiska debatten delades inledningsvis in i två huvudlinjer, där den ena mer kraftfullt betonade vikten av att tillvarata den kristna traditionens arv för att bemöta en nutida andlig längtan utifrån denna. Tolkade slutsatser från de undersökta verksamheterna fogas här försiktigtvis in i denna uppställning, och relateras till debattutsagorna. Utgångspunkten ligger i verksamheterna, så att eko för de olika verksamheternas intentioner och budskap eftersöks i debattutsagorna. Först behandlas de verksamheter som huvudsakligen kan relateras till den teologiska linje som betonade vikten av att ”ösa ur den kristna källan”, därefter de verksamheter som huvudsakligen kan relateras till den linje som betonade vikten av ”att skapa något nytt”.

Lars-Åke och Tolvstegsandligheten/Sinnesrogudstjänsten, Ewa och Qigongmässan samt Ökenmässan, kan alla finna sin mest grundläggande respons i de teologiska debattinlägg som betonade vikten av att ösa ur den egna traditionen för att bemöta nutidsmänniskans längtan efter helhet. De relaterades dock även till de teologiska debattinlägg som hävdade vikten av att skapa något nytt. I en del fall blev det då mer konflikt än samstämmighet, men inte entydigt så:

a.a.). Att gräva där man står; att ösa ur den egna källan

a.a.a.). Lars-Åke och Tolvstegsandligheten.

Lars-Åke och Tolvstegsandligheten möter eko hos Olofsson, där det hävdas att allt mänskligt kan bemötas utifrån fördjupning i den kristna grunddogmen och det kristna budskapet. Budskapet är här att alla människor från alla sammanhang får plats inom kristendomen. Gyllensten talar för okonventionell exemplifiering av kristet liv, utan biblisk fundamentalism, samt att autentisk kristen livsvisdom förmår bemöta alla mänskliga situationer och behov, vilket stämmer med Tolvstegsandlighetens fundament. Ett viktigt eko finns också hos Wejryd, i bemötandet av den sökande på dennes egna villkor, gärna med nya uttryck, och i att evangeliets budskap tål transponering så länge det berör.

Sinnesrogudstjänsten kan dock även finna fäste i de debattinlägg som orienterar sig mot nyskapande och öppenhet utåt. Respons återfinns i Eilerts efterfrågan av ett nytt språk, en ny form, ny tillgång till skattkammaren, och en rörelse bort från en låst, självgod position. Vidare hos Hammar i dennes efterlysning av mer spontana grupperingar än den traditionella församlingen. Hos Eriksson påpekas behovet av en konkret teologi att leva och dö på, och hos Lönnebo av föreningen mellan heligt och profant, mötet mel-

lan mänskligt och gudomligt. I Tolvstegsandligheten blir detta möte plågsamt konkret genom bringandet av de egna bristerna och misslyckandena upp i ljuset, och i överlåtelserna åt en Högre Makt. Sinnesrogudstjänsten befinner sig inte i tydlig konflikt med något refererat debattinlägg.

a.a.b.). Qigongmässan.

Ewa och Qigongmässan har ett starkt eko hos Krook och Sandgren, genom sin tydligt kristna profilering i gränzonen till nyandligheten, och i mötet med nutidsmänniskans behov. Krook tar även upp dialogaspekten, rörelsen bort från orden, mot upplevelsen, vilken är påtagligt hos Ewa. Hos Olofsson återfinns en betoning på fördjupning av den kristna grunddogmen. Den skarpa kontrasten mellan den kristna mässan och Qigongen finner möjligen fäste i Jeffners önskan om bevarade och arbetande konturer mellan olika föreställningsvärldar. Eko återfinns också hos Skogar, som efterlyser tydligare yrkesstolthet och professionalism hos prästerna, vilket Ewa är ett tydligt exempel på. Qigongmässan förefaller ha det fäste i församlingen som efterlyses av Guldbrandzén som viktigt i mötet med nutida sökare.

Qigongmässan kan dock även finna eko hos Edgardh Beckman vad gäller Ewas reflektioner kring kopplingen mellan kvinnor och kroppslighet, medan svårigheten kring integreringen av kvinnlig, holistisk kristendom i Svenska kyrkan tas upp av Eriksson. Qigongmässan och Ewa kan ses som varande i konflikt med Lindbergs och Stendahls avvisande av kristendomens företrädare och kyrkans framtid och gentemot Hammars önskan om nedmontering av den kristna församlingskyrkan.

a.a.c.). Ökenmässan.

Ökenmässan finner ett eko hos Olofsson, genom dennes betoning på att kyrkans utmaning och människans behov är tidlösa, samt på en fördjupning inom ramen för kristendomen. Hos Krook efterlyses tydlig kristen profilering, samt noteras gudstjänstbesökarens behov av mer levande gudstjänster, vilket tillgodoses i Ökenmässan. Hos Jeffner efterlyses tydliga kontraster mellan skilda traditioner, och hos Sandgren betonas inkarnationen som kristendomens absoluta fokus, vilket också väl tillvaratas i Ökenmässan. Slutligen hos Skogar efterlyses professionalism och yrkesstolthet, vilket också kan sägas gestaltas i Ökenmässan.

Ökenmässan kan också möjligen relateras till Lönnebos tankar om föreningen mellan heligt och profant, de fyra elementen och sambandet mellan ande och materia. En konflikt kan dock ses gentemot Lindbergs och Stendahls avvisande av kyrkans framtid och kristendomens företrädare.

a.b.). Att skapa något nytt

Maria och Sofiamässan, Kristen djupmeditation och Brustenhetsens mässa, kan alla finna sin mest grundläggande respons i de teologiska debattinlägg som betonade vikten av att öppna sig för omtolkning och nytolkning, och för att rikta intresse och nyfikenhet mot icke-kristna traditioner och föreställningsvärldar, i bemötandet av nutidsmänniskans längtan efter helhet. Dessa verksamheter relaterades dock även till de teologiska debattinlägg som hävdade vikten av att ösa ur den kristna källan. I de flesta fall resulterade det även här i mer konflikt än samstämmighet, men inte entydigt så.

a.b.a.). Sofiamässan.

Maria och Sofiamässan finner starkt eko hos Eriksson och Edgardh Beckman i den holistiska utformningen av liturgi och verksamhet, samt i den nära kopplingen mellan kvinnlig livsverklighet och liturgiskt/teologiskt innehåll. Både hos Edgardh Beckman och hos Lönnebo ekar den nya tolkningen av Gudsbegreppet enligt Sofia, Visheten. Hos Stendahl beskrivs det organiska samspelstänkandet, i sig holistiskt. Sofiamässan kan också finna fäste hos Eilert genom vikten av ett nytt språk, hos Lindberg genom behovet av nytolkning och öppenhet utåt, och hos Hammar genom fokus mot andra grupper än den egna församlingen.

Sofiamässan kan dock också finna respons hos Olofssons angående djupare reflektion kring treenigheten som plattform för pluralism inom ramen för kristendomen. Detta är nog den enda verksamheten som kan reflektera Jeffners önskan om en teologins vetenskapliga bearbetning utifrån många olika perspektiv, och en överensstämmelse mellan akademisk och kyrklig teologi.

a.b.b.). Kristen djupmeditation.

Kristen djupmeditation finner eko hos Lönnebo, i betoningen av förening mellan ande och materia, och resan inåt. Vidare hos Eilert som betonar öppenhet inför andra traditioner, och tillvaratagandet av alla religionernas användbara skatter. Eko finns även hos Lindberg i avståndstagandet från konfessionell, kyrklig teologi, hos Stendahl i intresset för den berikande olikheten samt hos Hammar för icke-församlingsförankrade former av trosutövning och praxis.

Kristen djupmeditation kan dock troligen möta motstånd hos Gyllensten och Sandgren genom dessas avståndstagande från instrumentalistiska syften inom kristendomen, där mötet med den Andre och den kärleksgrundade basen inte aktualiseras trots en kristen kontext. Motstånd kan också noteras i Krooks uttalande om att inte stryka ut budskapet om Kristus för att locka fler besökare, i Olofssons uppmaning till fördjupning i den kristna grunddogmen, samt inför Jeffners önskan om arbetande skillnader och konturner mellan traditionerna.

a.b.c.). *Brustenhetens mässa.*

Brustenhetens mässa kan finna stöd hos Eilert i dennes efterlysning av ett mer kreativt och nytt förhållningssätt, öppet inför nutidens inviter. Hos Lindberg efterlyses icke-konfessionell teologi som öppet bearbetar det bibliska materialet, vilket kan stämma med denna mässa. Stendahl vill se kristendomen i det offentliga rummet utan självklart företräde, prövat utifrån saksakal, och Hammar önskar fokus i andra sammanhang än den traditionella församlingen. Brustenhetens mässa förefaller ligga nära dessa tankar. Här finns också en koppling till Edgardh Beckman i framlyftandet av en mer holistisk liturgi.

Brustenhetens mässa kan finna eko hos Wejryd i dennes efterlysning av att möta sökarna på sökarnas villkor, och tolka evangeliet med nya uttryck. Motstånd finns möjligen hos Gyllensten och Sandgren, genom risken att reducera kristendomen till terapeutiskt verktyg, samt hos Sandgren i dennes efterlysning av Gudsrelationen i kristendomen som fundamental.

De ovan tolkade och anförda relationerna mellan de refererade debattinläggen och de undersökta verksamheterna, sammanfattas översiktligt nedan i Tabell 1. Samstämmighet i idé och tanke markeras här med ☺, konflikt mellan idé och tanke markeras med ☹. Tvetydiga och oklara samband behandlas inte.

Tabell 1

Samstämmighet respektive konflikt mellan undersökta verksamheter och teologiska debattinlägg.

		Undersökta Verksamheter							
Teologiska debattinlägg	Att gräva ur den egna källan		Tolvstegs- andlighet	Qigong- mässa	Öken- mässa	Sofia- mässa	Kristen djupmed.	Brustenhets- mässa	
		Olofsson	☺	☺	☺	☺	☺	☹	
		Krook		☺	☺	☺		☹	
		Skogar		☺	☺	☺			
		Gyllensten	☺					☹	☹
		Wejryd	☺						☺
		Guldbrand.		☺					
		Jeffner		☺	☺	☺	☺	☹	
	Sandgren		☺	☺	☺		☹	☹	
	Att skapa ngt nytt	Eilert	☺				☺	☺	☺
Lindberg			☹	☹	☹	☺	☺	☺	
Stendahl			☹	☹	☹	☺	☺	☺	
Hammar		☺	☹			☺	☺	☺	
Eriksson		☺	☺			☺			
E. Beckman			☺			☺		☺	
Lönnebo		☺			☺	☺	☺		

Diagrammet åskådliggör att jag funnit de förstnämnda tre verksamheterna vara i övervägande harmoni med den första avdelningen debattinlägg, (Att gräva ur den krist-

na källan), samt de tre sistnämnda verksamheterna i huvudsaklig harmoni med den andra avdelningen debattinlägg (Att skapa ngt nytt). Det kan dock noteras att Tolvstegsandlighet harmonierar väl även med ”de nyskapande” debattinläggen, och att denna verksamhet inte hamnar i tydlig konflikt med något debattinlägg. En liknande profil kan ses hos Sofiamässan, som trots sin grund i ”de nyskapande” debattinläggen, ändå harmonierar väl med ”traditionalisterna”. Inte heller Sofiamässan hamnar i uppenbar konflikt med något debattinlägg. En tydlig profilering av det kristna arvet uppvisar däremot Qigongmässan och Ökenmässan, varvid dessa också hamnar i tydlig konflikt med flertalet av ”de nyskapande” debattinläggen. En omvänt tydlig profilering uppvisar den Kristna djupmeditationen och Brustenhetsens mässa, som också hamnar i tydlig konflikt med flertalet av ”traditionalisterna” bland debattinläggen. Sammantaget förefaller alltså Tolvstegsandligheten och Sofiamässan vara de som lyckas spanna över det bredaste området, medan övriga fyra verksamheter tenderar åt tydligare profilering och ställningstagande.

b). Svenska kyrkan i mötet med nutidsmänniskans längtan efter helhet; en andlig marknadsplats?

Hur resonerar man och hur agerar man då för att möta det ökade kravet på holism? Det förefaller som att det inom Svenska kyrkan idag erbjuds ett andligt utbud i många varianter, som kan tillfredsställa många smaker, precis som den mångfald av varor som erbjuds på en myllrande marknadsplats. Behovet av helhet möts upp med djupt engagemang av vitt skilda verksamheter – några baserade på traditionell, svenskkyrklig, kristen lära, några baserade på annan lära, och några baserade på en mer eller mindre lyckad blandning av läror och föreställningsvärldar. Några av verksamheterna var tydliga i sin profil, exempelvis Ökenmässan och Sofiamässan, andra framstod som mer otydliga, som Kristen djupmeditation och Brustenhetsens mässa.

Sofiamässan och Tolvstegsandligheten visar att det går att vara tydlig i sin profil, inom ramen för Svenska kyrkans kristna lära och föreställningsvärld, trots att man inte använder sig av traditionellt språk, stil eller form. Sofiamässan måste sägas uppvisa den mest genomgripande och radikala omtolkningen av den kyrkans kristendom, utan att för den skull hamna utanför densamma. Samtidigt är just Sofiamässan en av de mest holistiska verksamheterna, utgörande inspiration och förebild för andra verksamheter och mässor. De verksamheter som istället valde en profil mindre präglad av kristen lära, som Kristen djupmeditation och Brustenhetsens mässa, visar att det finns gott om utrymme inom Svenska kyrkan för andra föreställningsvärldar och läror, även inom ramen för kristen mässa. De båda sistnämnda verksamheterna förefaller präglade av tentativt sökande och prövande, och kan möjligen ge en upplevelse av vilsenhet? De kan ses som uttryck för en sökande övergångs- och nyorienteringsfas i Svenska kyrkan. Tiden får utvisa om de lyckas tillfredsställa människors andliga behov och längtan efter helhet på djupet, eller om de ännu behöver mogna i någon riktning.

b.a.). Helandet

På den andliga marknadsplats som Svenska kyrkan är idag, handlar en fråga om ifall helande skall tillhandahållas för helandets egen skull, oavsett mål och medel, eller om helande skall tillhandahållas utifrån en kristen positionering, med ett tydligt kristet mål

och en tydlig kristen mening. Eller kanske en blandning? Intressant är att endast ett av de teologiska debattinläggen, Lönnebos, behandlade helandet som centralt i bemötandet av nutidsmänniskan, trots att helandeperspektivet var ett framträdande drag hos flera av de verksamheter som här behandlats. Lönnebos sätt att nalkas helandet ligger här också på ett symboliskt-mytologiskt plan, medan verksamheterna intresserar sig för det mer konkreta. Helandenaspekten är visserligen centralt kristen, men möjligen inte helt teologiskt accepterad eller populär? Några av teologerna betonade vikten av att kristendom inte får användas i instrumentalistiskt syfte, vilket är en begriplig profilering i mötet med New Age. Man kan dock fundera över om inte denna inställning orsakar en alltför stel ensidighet? Efterfrågan på helande är idag, utifrån Hammer och Wikström, mycket stor, och helande var också en av de aktiviteter Jesus ägnade mest tid åt, enligt evangelierna. Det verkar då orimligt att utifrån en kristen teologi avskärma sig helt från detta. Såsom exempelvis framkom i Ewas predikan, så söker troligen människor, då som nu, Jesus och religionen kanske inte i första hand utifrån en välgrundad tro, utan ofta utifrån ett djupt lidande, eller en djupt känd splittring. En viss instrumentalism kanske inte nödvändigtvis strider mot kristen lära; ett helande av någon personlig aspekt kan ju bana väg för djupare reflektion och ställningstagande för eller emot viss tro eller lära.

Det framstår alltså som att man på teologisk front inte uppmärksammat detta behov av helande på ett sätt som överensstämmer med verkligheten, medan man ute i församlingarna uppmärksammar detta väl. Där ställer man sig inte heller främmande för kristendomen som en i viss mån instrumentalistisk relation för fysiskt eller psykiskt helande; frågan blir istället om man kan gå för långt i detta? Kanske behövs en djupare reflektion kring gränsdragningen mellan icke-godkänd instrumentalism och godkänd instrumentalism inom ramen för Svenska kyrkans kristendom? Qigongmässan och Brustenhetsens mässa, exempelvis, aktiverade helandenaspekten utifrån helt olika syften och målbilder, och därför kanske också med olika effekt och resultat. Bakom Qigongmässan fanns Ewas perspektiv på kroppen, och det fysiska helandet, som möjligt hinder för, eller främjare av individens fördjupade Gudsrelation. Verksamheten präglades av helandenaspekten, men fokus låg fortfarande på ett kristet sammanhang. Bakom Brustenhetsens mässa fanns istället Bendts perspektiv som inte på något sätt relaterade till en Gudsrelation. Här behandlades det psykiska och känslomässiga helandet som centralt och i fokus, oberoende av kristen kontext. Kanske detta utgör ett exempel på grund för den vattendelare som möjligen efterlyses i den teologiska debatten?

b.b.). Icke-kristna föreställningsvärldar och traditioner

En central fråga, som ju ligger bakom kategoriseringen av det teologiska materialet, är också hur Svenskkyrklig kristendom skall ställa sig i mötet med andra traditioner och föreställningsvärldar, när den ämnar möta nutidsmänniskans behov av helhet. Av de undersökta verksamheterna aktualiseras detta speciellt i Kristen djupmeditation, men ett ställningstagande i frågan har naturligtvis gjorts i alla verksamheterna. Hos Sandgren betonas att en äkta dialog förutsätter tydliga identiteter. En otydlig kristen identitet kanske kan komplicera en givande dialog med andra religiösa och andliga traditioner, men frågan är om det är dialog som Svenska kyrkan eftersträvar? Det kanske finns en uppfattning om att det kristna arvet faktiskt inte är något att vara stolt över, inte har något användbart att erbjuda, så att kyrkan gör helt rätt i att släppa det och ta in andra andliga traditioner? En skamsenhet över historien, valhäntheten och den andliga oförmågan.

Andra traditioner framstår kanhända som mer logiskt koherenta, mer effektiva och okomplicerade. Så kan det vara, och en sådan skamsenhetskänsla ter sig historiskt sett begriplig, sund och berättigad. Likväl får jag intryck av att konsekvenser inte tas. I de verksamheter som inte profilerat sig som tydligt kristna, så förkastas likväl inte det kristna, utan luddas upp och vattnas ur till kanske väl godtyckliga och mångfasetterade varianter. Inte heller bejakas en ny tradition fullt ut.

Det karaktäristiska för nutiden är väl denna prövande, sökande och oförutfattade hållning; att allt är möjligt. Överallt kan man och måste man söka den dolda skatten, den rena och gnistrande diamanten. Inga områden, inga tekniker, inga kombinationer eller metoder är otänkbara. Nyfikenhet och kreativitet flödar fritt – den andliga marknaden är som en slags förlängd Flower Power tid; ett förlängt barnskap där magiskt tänkande och alltings oändliga möjligheter fortfarande får råda. Svenska kyrkan har kanske inte någon tydlig identitet att dialogisera utifrån, i dagsläget, och kanske inte i första hand eftersträvar det heller. De verksamheter som förefaller mig tydliga och välgrundade i sin profil har vänt sig bakåt i tiden och hämtat upp näring från forntidernas ”ofördärvade” källa. Sofiamässans Gudsbild har ju sin grund i GT, Ökenmässan i en tidig kristendom, och Tolvstegsandligheten i en radikaliserad aspekt ur evangeliet. De övriga verksamheterna vänder sin längtan efter inspiration mot andra traditioner och läror, och relaterar kanske mest till Svenska kyrkan som en praktisk resurs i form av lokaler och personal.

På den andliga marknadsplatsen finns många konsumenter; en del kanske mest flanörer, i likhet med Christina, som tittar in här och där för att se om där finns något av intresse, men som inte har ett djupt uttalat mål i sikte. Djupmeditationens komposition av olika traditioner förefaller bygga på en funktionalistisk ansats; en vilja att använda sig av sådant som kan vara lättillgängligt för en vanlig stockholmare. För den andlige flanören skulle en sådan komposition kanske kunna passa perfekt. Men på marknaden finns säkert också de som söker i smärta och förtvivlan, återigen i likhet med kvinnan i Ewas predikan. Dessa torde vara mer inriktade på att söka gedigna och fundamentala livsverktyg, något att ”leva och dö på”, som det uttrycks hos Eriksson. Troligen fungerar då verksamheter uppbyggda av en blandad komposition sämre, eftersom dessa inte kan erbjuda så stora möjligheter till fördjupning. Dess fundament består ju av olika, och ibland väsensskilda, traditioner. En enhetligare profil torde kunna förknippas med bättre möjlighet till fördjupning. Fundamentala livsverktyg kan tillhandahållas både av de verksamheter som profilerat sig som kristna, och av dem som inte gjort det, men kanske är risken för vilsenhet på den fronten större inom de verksamheter som blandar olika traditioner? En blandad komposition kan vara enklare att ta till sig, men kanske svårare att använda som livsverktyg. En seriöst sökande konsument på den andliga marknadsplatsen skulle därför kunna vara betjänt av en tydlig varudeklaration av den verksamhet som bjuds ut. Samma krav ställer vi ju idag på alla övriga områden i våra liv, vilket vittnar om att detta är ett behov som stämmer väl med vår kognitiva förmåga att bearbeta den information utifrån vilken vi sedan grundar våra val.

b.c.). En holistisk liturgi

Utifrån Hammers, Wikströms och Tomassons arbeten (se ovan sid. 4-5) framstår det som att nutidsmänniskan skiljer ut sig genom en stor medvetenhet om tillvarons trasig-

het, och genom människors aktiva ställningstagande för eller emot andlighet, holism och Svenska kyrkans kristendom. Kan man utifrån resonemanget om den kluvna människans påtagliga behov av helhet och helande (se ovan, sid. 13), också vända på det hela, så att nutidsmänniskan, med sin påtagliga längtan efter helhet då bör betecknas som en i särklass kluven individ? Det kan vara så, med tanke på New Age-andlighetens stora utbredning, och helandets framträdande roll i denna. Det kan också vara så att människor i alla tider lidit av en tendens till kluvenhet mellan ljus och mörker, och att religionerna alltid tjänat syftet att skapa begriplighet kring denna mänskliga kluvenhet. Om nutidsmänniskan är mer kluven än tidigare generationer är omöjligt att säga, men man kan konstatera att längtan efter bot mot detta förefaller verkligt akut.

Behovet av en holistiskt utformad liturgi måste därför antas vara viktigt för dem som söker en fördjupning i sin kristna relation eller sin Gudsrelation. En holistiskt präglad liturgi återfanns inom Ökenmässan, Sofiamässan, och Brustenhetsens mässa (den sistnämnda förblir dock otydlig, då fokus inte förefaller vara riktat mot Gudsrelationen). Återigen kan det noteras att behovet av holism inom detta område inte uppmärksammas i samma utsträckning bland de teologiska debattinläggen, som bland de undersökta verksamheterna. Det är huvudsakligen bland de feministiska teologerna som denna fråga betonas på ett entydigt och uttalat sätt, vilket hos Edgardh Beckman förklaras med att kvinnor har ett närmare förhållningssätt till sinnliga och fysiska in- och uttryck, bortom det intellektuellt-verbala. Samma reflektion återkommer hos Ewa. Som framkom i resonemanget kring Sofiamässans fokus på kvinnliga livsverktyg, finns en tydlig koppling mellan holism och feminism, eller holism och kvinnlig verklighet. Både Stendahl, Eriksson och Ewa noterar att det är ur den kvinnliga källan som mycket kristen holism växer fram. Stendahl har alltså noterat detta, beskriver det även i positiva termer, men ställer sig själv utanför och betraktande inför fenomenet. Stendahls egna reflektioner behandlar inte konkret holism alls, utan pluralistisk jämlikhet. Kan detta då tolkas som att det är och förblir en kvinnornas uppgift att förnya Svenska kyrkan till en djupare holism, både i teologi och i liturgi?

Det som talar mot detta är Ökenmässans inneboende holism. Lönnebos strävan efter integration mellan ande och materia är också väsentlig, även om den stödjer sig på en teoretisk symbolism, medan Ökenmässan är mycket jordnära. Ännu kvarstår dock en skillnad mellan Ökenmässans holism och den holism som efterlyses idag, och som exempelvis uttrycks i Sofiamässan, och troligen åsyftas av Lönnebo. Ökenmässans holism är från tiden ”före fallet”, före den fundamentala splittringen mellan kropp och själ. Sofiamässans holism är från ”efter fallet”, och därför mer präglad av kompensatoriska drag. Troligen är båda dessa liturgiska utformningar viktiga för den fortsatta utvecklingen och debatten kring liturgisk holism. Det är viktigt att se att all holism inte behöver vara nyskapad för att vara relevant idag; för att kunna bemöta en nutida längtan efter helhet.

Sammanfattning

I detta arbete sökte jag svar på frågan om hur man inom Svenska kyrkan bemöter nutidsmänniskors längtan efter helhet. Jag utgick ifrån att längtan efter helhet dels handlade om psykiskt och fysiskt helande, dels om behovet att bli bemött som en hel människa, bestående av både kropp, själ, ande och relationer, i motsats till vår kulturs tidigare överbetoning på framförallt huvudaspekten. Materialet som undersöktes var dels nutida teologisk debatt, dels holistiskt inriktade verksamheter inom Svenska kyrkan, i Stockholms innerstad. Verksamheterna valdes utifrån det grundläggande kriteriet att någon av ovan nämnda holistiska aspekter eftersträvades eller betonades.

Jag fann att den teologiska debatten inte hunnit lika långt med holistiska perspektiv som de verksamheter som bedrivs ute i församlingskyrkorna i Stockholm. Jag fann att de verksamheter som bedrevs karaktäriserades av en kreativ mångfald av holistiska ansatser, en del mycket välgrundande, en del mindre så. Jag fann vidare att både de teologiska debattinläggen och de undersökta verksamheterna försiktigtvis kunde indelas i två grupper, utifrån deras huvudsakliga tyngdpunkt. En grupp sökte i första hand grund och näring i ett kristet arv, den andra gruppen i nyskapande och nyorientering, ofta med sikte mot andra läror och föreställningsvärldar. Verksamheterna kunde placeras om hälften/hälften i dessa båda grupper. Två av verksamheterna tolkades dock som så pass breda i sitt fundament att de harmonierade med flertalet teologiska debattinlägg och inte hamnade i uppenbar konflikt med något av dessa.

Bland de teologiska debattinläggen var det endast en som betonade den psykiska eller fysiska helandenaspekten som väsentlig i bemötandet av nutidsmänniskans sökande. Hos några framkom istället ett skarpt avståndstagande från en inriktning mot fysiskt och själsligt välmående i kristen kontext, vilket av dessa betecknades som instrumentalism. Av de sex undersökta verksamheterna var dock helandenaspekten framträdande i minst fem; riktad mot olika mänskliga dimensioner i varje verksamhet. Frågan framstod därför som otillräckligt uppmärksammas och bearbetad inom den teologiska debatten av idag.

Frågan om hur kristendomen skall bete sig i mötet med andra föreställningsvärldar var central i de teologiska debattinläggen. De som talade för en tydlig kristen profilering efterlyste ett behov av ökad fördjupning och upplivning av den kristna verksamheten inom Svenska kyrkan. De som talade för en minskad kristen profilering och för en ökad öppenhet mot andra tankesätt efterlyste dels om- och nytolkning, dels en andlig mötesplats med lika utrymme åt all form av tro. De undersökta verksamheter som erbjuder en entydig profil hämtade alla näring från en kristen eller judiskt-kristen tradition. I två verksamheter ingick kristendom huvudsakligen som kontext eller etikett, vilket resulterade i en otydligare profil. Dessa sistnämnda sågs som uttryck för Svenska kyrkan av idag som en andlig marknadsplats, och som varande i en möjlig övergångsfas av omprovning och öppet sökande.

Betoning på konkret holism i liturgi och verksamhet återfanns endast hos de feministiska teologerna. Här var dock medvetenheten om behovet stark och välutvecklad. Feministisk teologi framstod som kreativ källa till mycken holistisk verksamhet inom ramen för Svenska kyrkan idag. Bland de undersökta verksamheterna var holistiskt

präglad liturgi framträdande hos fyra av fem. Hos två av dessa var det holistiska perspektivet helt invävt i mässliturgin, hos de andra två förekom det som en avgränsad föreelse inom ramen för gudstjänsten, eller i direkt anslutning till denna. Alla verksamheterna uppvisade dock en medveten orientering mot en fördjupad integration mellan människans olika aspekter i gudstjänst och andlig verksamhet.

Sammantaget påvisade resultaten förekomsten av behov av större holism på en mängd olika plan, såväl som existerande holistiska verksamheter för att möta många av dessa behov. Ett citat ur den teologiska debatten förefaller träffande: *”Problemet med detta är inte mångfalden, utan hur upplevelsen av enhet skall grundas ...”* (se ovan, sid. 10). Utrymme finns för allt, men frågan är verkligen vilken den gemensamma basen skall vara. Minsta gemensamma nämnare framstår i nuläget som de kristna kyrkorummen och Svenska kyrkans resurser. Jag finner att arbetet väcker frågor om varför man inte tydligt tar ställning, varför man vill kalla sådant kristet som kanske inte är det, och varför man, om man inte finner värde i en kristen lära och tradition, inte kastar loss och ger sig ut på nya vandringar utan livlina till kyrkan? Det framstår som troligt att åtminstone delar av Svenska kyrkans verksamhet så småningom behöver byta namn och självbild. I någon form kunde en åtskillnad mellan de som vill hålla kvar en tydlig kristen identitet och profil, och de som inte ser detta som primärt, vara önskvärd. En sådan utveckling kunde bidra mycket till klarhet, vilket i sin tur kunde bidra till ökad valmöjlighet för den enskilde sökaren.

Den holistiska vägen vidare förefaller kunna utforskas huvudsakligen utifrån tre fronter; dels utifrån perspektiv från tidig kristen tradition och rit, dels utifrån feminism och kristen kvinnoerfarenhet, dels utifrån inlånat material från andra religiösa traditioner och föreställningsvärldar. Ur teologiskt perspektiv förefaller en mer integrerad relation mellan gräsrotsnivå och teologi vara viktig, i den mån man önskar fördjupa sig i bemötandet av det nutida sökandet inom ramen för kristen lära och tradition. Detta arbete har framförallt bidragit till att väcka min respekt och mitt intresse för det arbete som bedrivs inom ramen för kristen feminism och kvinnoerfarenhet.

Referenser

a). Elektroniskt och litterärt källmaterial

- Al-anon Family Group Headquarters Inc. (1985). *Al-anon; en hjälp för alkoholisters anhöriga*. (Broschyr). New York.
- Bengtsson, K. (2003). *Maria Rönn*. (Artikel). Hämtad 26 februari 2004, från Internet. http://www.ltkronoberg.se/detgodalivet/lila/artiklar/maria_ronn.htm
- Bibeln, (1982). NT enligt Bibelkommissionens översättning 1981. Örebro: Evangelii-press.
- Bodin, P-A. (2002). Ur Ökenbrevet, maj 2002. *Högalids församling*. (Hemsida). Hämtat 3 februari 2004, från Internet. <http://www.hogalidsforsamling.org/oken.htm#okenbrev>
- Bråkenhielm, C.R., Kallenberg, K., & Larsson, G. (1996). *Tro och värderingar i 90-talets Sverige; om samspelet livsåskådning, moral och hälsa*. Örebro: Libris.
- Edgardh Beckman, N. (1995). Sofia, den vishet vi förkunnar. *Tro & Tanke, Svenska kyrkans Forskningsråd 1996* (2). Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Eilert, H. (1999). Från kyrkoteologi till religionsdialog. I *Modern Svensk Teologi*, (s. 349-380). Stockholm: Verbum.
- Eriksson, A-L. (1999). Från mäns dominans till kvinnors dans. I *Modern svensk Teologi*, (s. 325-349). Stockholm: Verbum.
- Eriksson, M. (2004, mars 13-19). Mässa ska hjälpa dom gå vidare. *Södermalmsnytt*, nr. 11, s.16.
- Frisk, L. (1998). *Nyreligiositet i Sverige; ett religionsvetenskapligt perspektiv*. Nora: Nya Doxa.
- Gebremedhin, E. (1992). *Arvet från kyrkofäderna; den kristna läroutvecklingen under den patristiska perioden*. Skellefteå: Artos.
- Gustav Vasa församling (2004). (Hemsida). Hämtad 21 februari 2004, från Internet. <http://www.gustafvasa.nu/index2.htm>
- Gyllensten, L. (1998). Mot en ny teologi och ett förnyat kristet liv; Lars Gyllensten om kristendomens framtidsmöjligheter. *Svenska Kyrkans Tidning*, nr. 24, s. 22-23.
- Hansson, D. (2003, februari 16). En mänsklig tolk. Söndagsintervjun, *Svenska Dagbladet*, s.12.
- Hammer, O. (1997). *På spaning efter helheten; New Age, en ny folkstro?* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jarl, A-C. (2002). Feminist liberation theology from a Swedish perspective. *Journal of feminist studies in religion*, nr 1, s. 93-98.
- Kvinnor i Svenska kyrkan (2003). *Sofiamässa; agenda för Sofiamässan*. (Broschyr). Stockholm: Sofia församling.
- Lerner, T. (2002, april 15). Här ska alla sinnen få näring för livet. (Artikel). *Dagens Nyheter*. Hämtad 2 mars 2004, från Internet. <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=531&a=8997>
- Lönnebos andliga gym (2004). *Magasinet Existens; nyheter från Brommadiologen* nr. 1, s. 7. Bromma: Brommadiologen.
- Melin, O. (2003). Ledare. *Svenska Kyrkans Tidning*, nr. 18, 2003. Hämtad 23 februari 2004, från Internet. <http://www.kyrkanstidning.com/arkiv/2003/kt18/nyheter/ledare.html>

- Månsus, H. (2004). Om Brommadiologen och mötet med nyandligheten. Brommadiologen. (Hemsida). Hämtad 17 februari 2004, från Internet.
www.brommadiologen.nu/DOCS/11_om/newage.html
- Olofsson, F. T. (1999). Högkyrklighetens teologi. I *Modern Svensk Teologi*, (s. 239-289). Stockholm: Verbum.
- Råssjö, G. (1996). Det nya sökandet. *Svenska kyrkans Tidning*, nr 35, s.15.
- Råssjö, G. (2001). Möt sökarna på sökarnas egna villkor. *Svenska kyrkans tidning*, nr 10. Hämtad 23 februari 2004, från Internet.
<http://www.kyrkanstidning.com/arkiv/2001/kt10/nyheter/sokare.html>
- Södling, M. (1999). (Red.) Samtal mellan teologer. I *Modern svensk teologi*, (s. 391-426). Stockholm: Verbum.
- Tomasson, R. F. (2002). How Sweden became so secular. *Scandinavian Studies*, 74 (1), s. 61- 89. Hämtad 20 februari 2004, från Academic Search Elite databas.
- Wikström, O. (2003). *Om heligheten och dess envisa väggran att försvinna*. Stockholm: Natur & Kultur.

b). Intervjuer

- Christina (2004). Intervju 19 mars 2004.
- Kjellsdotter Ryding M. (2004). Intervju 17 mars 2004.
- Lind, G. (2004). Samtal 18 mars 2004.
- Lindkvist, E. (2004). Intervju 9 mars 2004.
- Lundberg, L-Å. (2004). Intervju 5 mars 2004.
- Peter & Paul (2004). Intervju 18 mars 2004.
- Sandgren, P-A. (2004), Intervju 24 februari 2004.